

**Lastentarhanopettajien näkemyksiä katsomuskasvatuksen
toteuttamisesta ja sen muutoksista**

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Visamäki, Sosiaalialan koulutus

Syksy 2018

Rosa Latva-Koivisto

Sosiaalialan koulutus
Visamäki

Tekijä	Rosa Latva-Koivisto	Vuosi 2018
Työn nimi	Lastentarhanopettajien näkemyksiä katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja sen muutoksista	
Työn ohjaaja	Saija Silvennoinen	

TIIVISTELMÄ

Tämän tutkimuksellisen opinnäytetyön aiheena oli katsomuskasvatus. Tarkoituksena oli selvittää lastentarhanopettajien näkemyksiä katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja sen muutoksista. Tutkimusmenetelmänä käytettiin kvalitatiivista, narratiivista menetelmää. Tutkimuskysymyksiä oli kaksi ja ne käsittelivät katsomuskasvatuksen toteutumista nykyään sekä katsomuskasvatuksen muutoksia viimeisen viiden vuoden aikana. Tutkimuksen teoriapohja koostui aineistosta nousseiden käsitteiden, katsomuskasvatus, monikulttuurisuus ja tunnetaidot, määrittelystä. Myös varhaiskasvatus, esiopetus ja lastentarhanopettaja määriteltiin opinnäytetyön toisessa luvussa. Opinnäytetyössä sivutaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 ja sitä sivuavien asiakirjojen sekä erilaisten lakien ja sopimusten määräyksiä katsomuskasvatuksen toteuttamisesta. Tutkimuksen lähdemateriaali on kasvatustieteisiin ja uskontososiologiaan nojaavaa.

Tutkimuksen aineisto kerättiin kahdessa eri eteläsuomalaisessa varhaiskasvatusyksikössä työskenteleviltä lastentarhanopettajilta. Narratiivista menetelmää voidaan kutsua myös kerronnalliseksi menetelmäksi ja tässä tutkimuksessa kerättyjä kirjallisia vastauksia kutsuttiin kertomuksiksi. Kertomuksia aineistoon valikoitui viisi.

Analyysimenetelmä tutkimuksessa oli sisällönanalyysi, joka toteutettiin teoriasidonnaisesti. Sen apuna käytettiin teemoittelua. Aineiston perusteella katsomuskasvatus on muuttunut merkittävästi viiden viimeisen vuoden aikana. Näyttää myös siltä, että yleispätevää muuttia katsomuskasvatuksen toteuttamiseen ei löydy, koska yksikön asiakasryhmän katsomukset, kulttuurit ja asenteet vaikuttavat siihen suuresti.

Avainsanat katsomuskasvatus, uskontokasvatus, varhaiskasvatus, lastentarhanopettaja

Sivut 35 sivua, joista liitteitä 2 sivua

Degree Programme in Social services
Visamäki Campus

Author	Rosa Latva-Koivisto	Year 2018
Subject	Kindergarten teachers' views of organizing and transformation of worldview education	
Supervisors	Saija Silvennoinen	

ABSTRACT

The aims of this Bachelor's thesis were to explore kindergarten teachers' views of organizing worldview education and changes in it during the last five years. The thesis was qualitative, and the research method was narrative inquiry.

The theoretical background was based on the data concerning worldview education, multiculturalism and emotional skills. In addition, concepts of early childhood education, pre-primary education and kindergarten teacher are defined in the second chapter. The thesis also discusses regulations stipulated in the National Core Curriculum Guidelines of Early Childhood Education and Care 2016, other related documents, legislation and agreements concerning the implementation of worldview education. The source material consisted mainly of educational science and sociology of religion.

The data were collected from two different early childhood education units located in southern Finland. Narratives of five kindergarten teachers were included in the data. The main analyzing method was content analysis, which was theory-bound. One of the supporting methods was thematizing.

Based on the data, religious education has changed notably during the last five years. According to the results of the study, it seems that there is no general model how to organize worldview education in early education. The beliefs, cultures and attitudes of each client group influence worldview education at units remarkably.

Keywords worldview education, religious education, early childhood education, kindergarten teacher

Pages 35 pages including appendices 2 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	VARHAISKASVATUS.....	2
2.1	Varhaiskasvatus ja esiopetus	2
2.2	Lastentarhanopettaja ja kasvattaja.....	2
3	KATSOMUSKASVATUS	3
3.1	Katsomukset, uskonnot ja uskonnottomuus	3
3.2	Katsomuskasvatuksen historia ja nykypäivä	5
3.3	Lait, asetukset ja ohjaavat asiakirjat	6
3.4	Vuoden kiertoon liittyvät juhlat	8
4	MONIKULTTUURISUUS VARHAISKASVATUKSESSA.....	9
5	TUNNETAIDOT	10
6	AIEMMAT TUTKIMUKSET KATSOMUSKASVATUKSESTA.....	11
7	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	12
7.1	Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	12
7.2	Tutkimusmenetelmät	13
7.2.1	Aineiston keruun menetelmät	13
7.2.2	Aineiston analyysi ja luotettavuus.....	14
7.2.3	Eettisyyden tarkastelu	16
8	TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	17
8.1	Katsomuskasvatuksen toteuttaminen nykypäivänä	17
8.1.1	Vuoden kiertoon liittyvät juhlat ja kulttuureihin tutustuminen	17
8.1.2	Tunne- ja kaveritaidot	19
8.1.3	Eettinen kasvatus	20
8.2	Katsomuskasvatuksen muutos.....	21
8.2.1	Katsomuskasvatus ennen ja sen muutos pitkällä aikavälillä	21
8.2.2	Muutos viiden vuoden sisällä	22
9	POHDINTA.....	25
9.1	Tulosten pohjalta nousseita johtopäätöksiä ja pohdintaa.....	26
9.2	Pohdintaa tutkimusprosessista	28
	LÄHTEET.....	30

Liitteet

- Liite 1 Saatekirje lastentarhanopettajille
Liite 2 Käsitkartta sisällönanalyysin muodostumisesta

1 JOHDANTO

”Katsomuskasvatusta laiminlyödään päiväkodeissa valitettavan usein; joko sitä ei anneta lainkaan tai se rajoittuu vain luterilaisuuteen, jolloin vähemmistöjä saatetaan sulkea ulos toiminnassa. Toisinaan taas katsomuskasvatus on ulkoistettu evankelilais-luterilaisen seurakunnan ”keikkapalveluksi”, vaikka sen toteuttaminen muun sisällöllisen toiminnan osana on varhaiskasvatushenkilöstön tehtävä. Katsomuskasvatuksen tekemättä jättämistä yritetään usein oikeuttaa monikulttuurisuudella.”

Poulter & Kuusisto 2017

Katsomuskasvatus on muutoksen alla. Se herättää ihmisissä suuriakin tunteita. Poulter ja Kuusisto (2017) toteavat Aamulehdessä julkaistussa mielipidekirjoituksessaan tyhjentävästi, miten katsomuskasvatus koetaan haastavaksi. Ei tiedetä, miten toteuttaa sitä tai uskalleta tehdä mitään toisten loukkaamisen pelossa. (Poulter ja Kuusisto 2017.) Katsomuskasvatus on kuitenkin kasvattajia velvoittava asia, jota ei voi toteuttaa oman kiinnostuksen tai katsomuksellisen näkemyksen mukaan, vaan tietoisesti vasupeerusteisiin ja yhteisiin käytäntöihin sitoutuen (Tast 2017, 12).

Opinnäytetyön aiheena on katsomuskasvatuksen tutkiminen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Onko sen toteuttaminen muuttunut kuluneiden vuosien, erityisesti viiden viime vuoden, aikana ja millaista se on nykyään? Vuoden 2017 lopussa osallistuin moduuliin, jossa eräänä oppimistehtävänä teimme esseen ja esitelmän ryhmätyönä laaja-alaisen osaamisen alueista ja muista varhaiskasvatussuunnitelman sisällöistä. Meidän ryhmällemme valikoitui Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu. Osuuteni ryhmätyöstä käsitteli katsomuskasvatusta ja omaan kulttuuriin tutustumista. Aihe kiinnosti, se herätti paljon keskustelua ja siitä löytyi paljon erilaista lähdemateriaalia, joten katsomuskasvatus päätyi aiheekseni tähän opinnäytetyöhön.

Opinnäytetyö on toteutettu narratiivisella eli kerronnallisella menetelmällä, joka on kvalitatiivinen menetelmä. Aineisto on kerätty lastentarhanopettajilta, joilta pyydettiin kirjallisia kertomuksia katsomuskasvatuksen muutoksesta ja toteuttamisesta. Tutkimukseen osallistuneet viisi lastentarhanopettajaa olivat eteläsuomalaisen, keskikokoisen kaupungin kahdesta eri varhaiskasvatuksen yksiköstä. Aineisto on analysoitu käyttäen sisällönanalyysia ja keskittyen molempiin tutkimuskysymyksiin katsomuskasvatuksen toteuttamisesta nykyään sekä katsomuskasvatuksen muutoksesta viimeisen viiden vuoden aikana.

2 VARHAISKASVATUS

Opinnäytetyössä käsitellään sekä varhaiskasvatusta että esiopetusta, mutta varhaiskasvatuksen näkökulma on vahvempi, koska sosionomin tutkinto varhaiskasvatuksen opinnoilla valmistaa 0-5-vuotiaiden ryhmissä toimimiseen. Tutkinto ei mahdollista pätevyyttä esiopettajaksi. Aineisto on kuitenkin kerätty lastentarhanopettajilta, jotka työskentelevät eri ikäisten lasten ryhmissä esiopetus mukaan lukien, joten on tarpeellista täsmentää sekä käsitteet, varhaiskasvatus ja esiopetus, että niiden sisältö.

2.1 Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaiskasvatus on kasvatuksen, hoidon ja opetuksen muodostama kokonaisuus. Lapsilähtöinen oppiminen on keskiössä. (Härkönen 2003, 184-185.) Varhaiskasvatuksessa toteutettu toiminta on suunnitelmallista. Lapsen hyvinvoinnin edistäminen sekä lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen ovat varhaiskasvatuksen tärkeimpiä tavoitteita. Varhaiskasvatusta ohjaavat valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja kuntakohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat. Kunnallisessa varhaiskasvatuksessa laaditaan myös jokaiselle lapselle oma varhaiskasvatussuunnitelma. (Opetushallitus n.d.b)

Esiopetus on osa suomalaista varhaiskasvatusjärjestelmää ja on nykyään pakollinen kaikille lapsille. Osallistuminen esiopetukseen on ollut velvoittavaa 1.8.2015 lähtien. Esiopetus on noin 700 tuntia käsittävä vuoden kestävä kokonaisuus, jossa esiopetuspäivät ovat nelituntisia (Hujala, Valpas, Roos & Vlasov 2016, 20; Opetushallitus n.d.b) Opetus on leikinomaista sekä ikä- ja kehitystasoa vastaavaa. Esiopetuksessa lapsen myönteistä minäkuvaa ja taitoja oppimiseen vahvistetaan. Esiopetuksen sisältö jakautuu alueisiin, joita ovat kielen- ja vuorovaikutuksen, matematiikan, etiikan ja katsomuksen, ympäristö- ja luonnontiedon, terveyden, fyysisen ja motorisen kehityksen sekä taiteen ja kulttuurin sisältöalueet. (Opetushallitus n.d.a.)

2.2 Lastentarhanopettaja ja kasvattaja

Tutkimukseen osallistuneet vastaajat olivat lastentarhanopettajia. Aineistonkeruussa ei kysytty lastentarhanopettajilta taustatietoja kuten koulutustaustaa. Tutkimuksen teon aikaan lastentarhanopettajana oli mahdollista toimia niin yliopiston kandidaatin ja maisterin tutkinnoilla kuin myös ammattikorkeakoulussa sosionomin tutkinnon vähintään 60 varhaiskasvatukseen liittyneellä opintopisteellä suorittaneet sekä vanhemmilla opistokoulutuksilla. Tutkimusaineisto kerättiin ennen syksyn 2018 Varhaiskasvatustalakea, joten siksi opinnäytetyössä kirjoitetaan lastentarhanopettajista eikä vielä uudella käsitteellä varhaiskasvatuksen opettajista.

Varhaiskasvatuksessa työskentelee lisäksi henkilökuntaa monilla eri nimikkeillä kuten lastenhoitajina ja ryhmäapulaisina. Työntekijät omaavat hyvin erilaiset koulutustaustat. Opinnäytetyössä käytetään käsitettä kasvattaja, kun viitataan yleisesti kaikkiin varhaiskasvatuksessa, esiopetus mukaan luettuna, työskenteleviin.

3 KATSOMUSKASVATUS

Katsomuskasvatuksella tarkoitetaan ryhmissä esiintyviin katsomuksiin, uskontoihin ja uskonnottomuuteen tutustumista (Opetushallitus 2016, 43). Tässä luvussa käsitellään katsomuksia, uskontoja ja uskonnottomuutta; katsomuksien historiaa ja nykypäivää; lakeja, asetuksia ja ohjaavia asiakirjoja sekä vuoden kiertoon liittyviä juhlia. Katsomuskasvatus on ollut varhaiskasvatuksessa enemmänkin uskontokasvatusta ennen vuoden 2016 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita, jotka otettiin yksiköissä käyttöön syksyllä 2017. Jo vuoden 2014 esiopetussuunnitelmassa kirjoitettiin katsomuskasvatuksesta, mutta uusi varhaiskasvatussuunnitelma pakotti myös esiopettajat pohtimaan uudelleen ryhmiensä käytäntöjä. Vuoden 2018 alussa julkaistiin sekä varhaiskasvatukseen että esi- ja perusopetukseen ohjeet katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisten tilanteiden järjestämisestä tarkoituksena selkeyttää käytäntöjä.

3.1 Katsomukset, uskonnot ja uskonnottomuus

Suomen kansalaisuskonto on evankelis-luterilainen kristinusko. Kansalaisuskonnolla tarkoitetaan yhteiskuntaan kuuluvia uskonnollisia perinteitä, jotka näkyvät juhlissa, tavoissa, sanomalehtikirjoituksissa ja esimerkiksi julkisissa puheissa. (Kyyrö 2018, 65–67.) Tällä hetkellä evankelis-luterilaiseen seurakuntaan kuuluu 3,9 miljoonaa suomalaista eli noin 71 % väestöstä (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2018). Suomessa luterilainen usko on ollut suurin vaikuttaja varhaiskasvatukseen. Luterilaisesta perinteestä maalliseksi muuttuneet joulu ja juhannus ovat iso osa suomalaisuutta. Vaikka luterilaisen kansankirkon jäsenmäärä on laskenut roimasti, elävät perinteet vahvasti. Suomalaisen kulttuurilla ja ihmiskunnan historialla perustellaan luterilaisista perinteistä kiinnipitämistä. Suomi on kuitenkin ollut aina monikatsomuksellinen. Pitämällä luterilaisuudesta liian vahvasti kiinni unohdamme yhtä lailla osan historiaamme ja kulttuuriamme. Uskontoa ja katsomuksia ei yleisesti kuitenkaan pidetä luontevana keskustelunaiheena suomalaisessa yhteiskunnassa. Keskustelua aiheista olisi tärkeää. (Poulter, Riitaoja & Kuusisto 2015, 106–110.)

Evankelis-luterilaisen kirkon lisäksi ortodoksisella kirkolla on veronkanto-oikeus. Kuitenkin vain noin 1 % Suomen väestöstä kuuluu Suomen ortodoksiseen kirkkoon. Muslimeja Suomessa on kymmeniä tuhansia ja juutalaisia muutama tuhat. Lisäksi Suomessa toimii paljon muita uskonnollisia

yhdyskuntia kuten mormonikirkko, Suomen katolilainen kirkko ja Helluntaikirkko. Osa väestöstä taas ei kuulu mihinkään uskonnolliseen tai katsomukselliseen yhdyskuntaan, vaikka tunnustaisikin jotain aatetta. (Info-Finland.fi 2018.)

Halme (2008, 18–20) esittää, että uskontoja voi määrittää kahdella eri tavalla: objektiivisesti ja subjektiivisesti. Objektiivisen näkökulman mukaan uskontojen pohjalla on jumalan/jumalten julistus tai yleispätevä totuus. Subjektiivisen näkökulman mukaan taas uskonto on osa ihmisten maailmaa ja ihmisen itse luoma rakennelma, joka on syntynyt ihmisen tarpeesta saada selvyys elämään liittyvistä asioista. Uskonnot pyrkivät vastaamaan perimmäisiin, eksistentiaalsiin kysymyksiin syntymästä, kuolemasta, maailman synnystä, kärsimyksestä ja elämän tarkoituksesta. Halme vertaa uskontoja kieliin: jokaisella on oma äidinkiелensä, jolla ilmaisee itseään ja se on itselle tuttu ja turvallinen. Olemassa on kuitenkin myös suuri määrä muita, puhujamäärältään suurempia ja pienempiä kieliä, jotka ovat yhtä tärkeitä heille, jotka niitä puhuvat. Uskontoja tulisikin kasvatuksessa käsitellä kuin kieliä – mikään kielistä ei ole toista parempi, vaan ne ovat yhtä arvokkaita, vaikka jotain niistä käytettäisiin enemmän. Uskontokasvatuksessa ei myöskään tulisi ottaa kantaa uskontojen totuusarvoon. Todisteeksi uskonnollisille ilmiöille ja näkemyksille tässä empiirisessä todellisuudessa nimittäin on vain usko ja uskoa voi monin eri tavoin. (Halme 2008, 18-20.) Ajatukset tasavertaisuudesta ovat sovellettavissa nykypäivän katsomuskasvatukseen.

Ateismi ja uskonnottomuus sekoitetaan helposti toisiinsa. Tairan (2018, 125–127) mukaan ateismilla tarkoitetaan yleensä katsomusta, jonka mukaan teististä jumalaa tai jumalia ei ole. Henkilö, joka on ateisti, identifioi itsensä sellaiseksi. Uskonnoton taas ei ole minkään uskonnollisen perinteen tai yhteisön jäsen tai seuraaja. Uskonnoton voi myös olla täysin välinpitämätön kaikkia uskontoja ja katsomuksia koskeviin kysymyksiin. Ateistinen katsomus tai uskonnottomuus ei kuitenkaan tarkoita, että henkilö olisi uskontokriittinen eli esimerkiksi suhtautuu kaikkiin uskontoihin kielteisesti (Taira 2018, 125–127.) Mediassa ateismista ja uskonnottomuudesta välittyy helposti kuva, että kaikki ateistit ja uskonnottomat kieltäisivät muilta uskon ja halveksuisivat sitä, vaikka vain eniten mielipiteitään julki tuova osa ajattelee näin.

Kirkon tutkimuskeskuksen vuonna 2011 toteutetussa kyselyssä 21 % vastaajista koki, ettei usko Jumalan olemassaoloon. Neljä vuotta aiemmin tehdyssä tutkimuksessa samoin vastasi vain 11 %. Myös 2011 vuoden tutkimuksen 7 % vastaajista, jotka epäilivät Jumalan olemassaoloa, voidaan halutessa niputtaa uskonnottomiin. (Ylikoski 2017, 161.) Tutkimustulosten perusteella uskonnottomien määrä näyttää olevan kasvussa ja siksi onkin tärkeää, että varhaiskasvatus on uskonnollisesti sitouttamaton sekä uskonnottomuutta ja ateismia käsitellään luontevasti varhaiskasvatuksessa. Uskonnot, katsomukset ja uskonnottomuus näyttävät siis moninaisesti tämän päivän Suomessa.

3.2 Katsomuskasvatuksen historia ja nykypäivä

Että voisi ymmärtää lähivuosien uskontokasvatusta ja nykypäivän katsomuskasvatusta, on tarkasteltava Suomen koulutusjärjestelmän sekä uskontojen ja katsomuksien aseman ja niiden opetuksen historiaa. Pellikka (2017, 151) kirjoittaa, kuinka aiheeseen liittyvä terminologia on uudistunut. Vuosien 1973 ja 1996 päivähoitolaeissa käytettiin käsitettä uskontokasvatus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa vuonna 2013 taas käytettiin ilmaisua uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet vuodelta 2016 uudisti ohjeistusta ensimmäistä kertaa merkittävästi sitten vuoden 1973 puhumalla uskontoihin ja katsomuksiin tutustumisesta. Pellikka myös tähdentää, että nykypäivän katsomuskasvatus ei ole uskonnon harjoittamista. (Pellikka 2017, 151.)

Kirkko hallitsi koulutuksen järjestämistä ja opetuksen sisältöjä ennen 1800-luvun puolessavälissä tapahtunutta kansakoulu-uudistusta. Suomen hallitus oli vain muodollisesti mukana. Vuonna 1865 Uno Gygnæus valittiin kansakoulujärjestelmän johtajaksi, kun hänen ehdotuksensa kansakoulun järjestämisestä valittiin parhaaksi. Gygnæus ehdotuksen mukaan koulutuksesta tuli yleissivistävää ja sillä ei ollut enää uskonnollisia tai ammatillisia päämääriä. Vuoden 1868 kirkkolaissa määriteltiin, että kirkon tehtävänä oli enää valvoa kouluissa tapahtuvan uskonnonopetuksen sisältöjä. Kirkko ja uskonto olivat edelleen, nykypäivään verrattuna vahvasti läsnä kouluissa, mutta Gygnæuksen käyntiin sysäämä uudistus oli suuri harppaus vanhasta kirkkojohtoisesta mallista eteenpäin. (Jamisto 2007, 31–32.)

Vuonna 1889 mahdollistui oppilaiden vapautuminen enemmistön uskonnonopetuksesta vanhempien toiveesta. Vuonna 1985 taas elämäntasomustiedosta tuli enemmistön uskonnonopetuksesta vapautetuille ja uskonnottomille opetettava oppiaine peruskouluissa ja lukioissa. Sitä ennen uskonnonopetus oli mahdollista korvata oman uskontokunnan koulun ulkopuolella tapahtuvalla toiminnalla tai uskontohistorialla ja siveysopilla, joita järjestettiin vähintään viiden opiskelijan ryhmälle. Objektiiivisesta uskonnonopetuksen mahdollisuudesta on myös keskusteltu toistuvasti 1970-luvun peruskoulu-uudistuksesta lähtien. Täydellisesti objektiiiviseen uskonnonopetukseen ei ole kuitenkaan päädytty vielä. (Ihmisoikeusliitto 2010, 42–43.) 2010-luvulla tapahtunut maahanmuuttoaalto taas pakotti uudistamaan uskonto- ja katsomusaineiden opetusta niin peruskouluissa kuin sen myötä myös varhaiskasvatuksessa.

Jokaisen kasvattajan toiminnan pohjalla on aina oma kulttuurinen- ja katsomuksellinen perspektiivi, johon kasvattaja on itse kasvanut. Ei ole siis mahdollista, että kasvatus olisi täysin objektiiivista ja neutraalia. (Poulter, Riitaoja & Kuusisto, 2015, 96.) Suomalaisessa kulttuurissa esiintyy edelleen muukalaisvihamielisyyttä ja epätietoisuudesta kumpuavia pelkoja uskonnollisävytteisiä toimintoja kuten ruokailu- ja pukemiskäytäntöjä kohtaan. On kuitenkin muistettava, että muualta tulleen väestön lisäksi myös kan-

tasuomalaisella väestöllä on monia erilaisia katsomuksia ateismista buddhalaisuuteen ja lestadiolaisuuteen. Jotta lapset hyväksyisivät ja oppisivat kunnioittamaan erilaisuutta ja erilaisia katsomuksia, tarvitaan tietoa ja siitä kumpuavaa ymmärrystä. (Ahonen 2017b, 228.)

Hyviä keinoja katsomuskasvatukseen päiväkotij- ja esiopetusryhmien arjessa ovat esimerkiksi lapsille suunnatut kirjat, jotka antavat lapselle tietoa erilaisuudesta. Myös erilaiset vierailijat, jotka voivat olla esimerkiksi lasten omia vanhempia, antavat heille arvokasta tietoa muista ihmisistä ja heidän tavoistaan. Kulttuurit ja katsomukset voivat ryhmästä lähtevien tarpeiden mukaan olla jopa koko vuoden kantava teemaprojekti. Eri katsomuksia ja kulttuureja voidaan yhdistää leikki- ja liikuntatuokioihin, voidaan pohtia yhdessä eri kulttuurien tapoja ja maistaa eri kulttuureihin liittyviä ruokia. Kasvattaja voi käyttää mielikuvitustaan, mihin kaikkeen yhdistää katsomuskasvatuksen teemoja. (Ahonen 2017b, 229.) Lapsiryhmästä kumpuavat kiinnostuksen kohteet ohjaavat valintoja siitä, mihin kasvattaja teemoja yhdistää. Onko se ryhmällä esimerkiksi musiikki tai kädentaidot? On tietenkin muistettava, että katsomukselliset keskustelut voivat syntyä myös aivan luonnostaan, eikä aina välineitä tarvita.

3.3 Lait, asetukset ja ohjaavat asiakirjat

Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 43–44) lukee, että jos ja kun varhaiskasvatusryhmässä on läsnä erilaisia uskontoja ja muita katsomuksia, on niihin sekä uskontoihin ja katsomuksiin liittyviin perinteisiin tutustuttava yhdessä. Tätä kutsutaan katsomuskasvatukseksi ja sen tavoitteena on tukea lapsen kulttuurillisen ja katsomuksellisen identiteetin kehittymistä. Sen kautta pyritään myös edistämään keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä erityisesti lasten, mutta myös perheiden ja henkilökunnan kesken. Lapsille annetaan tilaa ja mahdollisuus ihmetellä erilaisia tapoja ja uskomuksia sekä ihmettelystä kumpuaviin asioihin suhtaudutaan avoimesti, kunnioittavasti ja kiinnostuneesti. Myös uskonnottomuutta ja ateismia käsitellään muiden katsomusten kanssa. Katsomuskasvatusta tehdään aina yhteistyössä huoltajien kanssa. Vuodenkiertoon liittyvät juhlalliset hetket ovat luontevia hetkiä käsitellä eri katsomuksia. Päivittäisissä tapahtumissakin voi havaita eri katsomuksiin liittyviä käytäntöjä, joita voidaan pohtia yhdessä lasten kanssa. (Opetushallitus 2016, 43–44.)

Myös esiopetussuunnitelma (Opetushallitus 2014, 32–33) sanoo, että katsomuskasvatus kohdistuu lapsiryhmässä esiintyviin uskontoihin ja katsomuksiin. Laaja-alaisen osaamisen osion Minä ja meidän yhteisömme alla kerrotaan enemmän katsomuskasvatuksesta. Niin historiallinen ja yhteiskunnallinen kuin eettinen ja katsomuksellinen näkökulma tulevat käsitellyä esiopetusaikana. Katsomuksellisen näkökulman keskiössä on saavuttaa ymmärrys ja kunnioitus sekä omia että vieraita uskontoja ja katsomuksia kohtaan. Samalla myös ymmärrys uskonnollisiin ja katsomuksellisiin ai-

heisiin liittyviin sanoihin kasvaa. Katsomuskasvatus sidotaan arkeen, juhliin, ajankohtaisiin tapahtumiin ja perinteisiin laaja-alaisin menetelmin. Lapsia myös rohkaistaan pohtimaan elämän peruskysymyksiä.

Varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmia selkeyttämään Opetushallitus julkaisi lisäohjeet. Ohjeet varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista -asiakirjassa painotetaan, että katsomuskasvatus tulee olla uskonnollisesti sitouttamaton, mutta esimerkiksi vuoden kiertoon liittyviä juhlia voi sisällyttää varhaiskasvatukseen. Lisäohjeissa selkeytetään myös varhaiskasvatuksen olevan puoluepoliittisesti sitouttamaton. (Opetushallitus 2018a.) Esi- ja perusopetukseen suunnatut ohjeet käsittelevät samankaltaisia asioita ja kertovat kuinka esimerkiksi suvivirren laulaminen, joka on uskonnollinen traditio, ei tee koko kevätjuhlasta uskonnon harjoittamiseksi luokiteltavaa toimintaa (Opetushallitus 2018b).

Vasun käyttöopas (Ahonen 2017b, 102) antaa käytännönläheistä tietoa soveltaa varhaiskasvatussuunnitelmaa. Se korostaa, että suomalaisuuteen liittyviä perinteitä ei varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lakaista sivuun, niin kuin osa kasvattajista on suunnitelman kokenut, vaan erilaisten tapojen hyväksyminen rikastaa perinteitä. Varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen kuuluu osallistaa lapset ja vanhemmat, joten esimerkiksi lapset itse voivat keksiä hyviä, juuri kyseiselle ryhmälle sopivia juhlien järjestämiseen ja muiden katsomusten mukaan tuomiseen.

Varhaiskasvatuslaissa myös linjataan, että toisten kielellisen, kulttuurisen, uskonnollisen ja katsomuksellisen taustan ymmärtäminen ja kunnioitus kuuluvat varhaiskasvatuksen tavoitteisiin. Yhdenvertaisuuden edistäminen ja kulttuuriperinteen vaaliminen ovat tärkeässä osassa. Myös lapsen oman osallistumisen ja vaikuttamisen lisääminen mainitaan yhtenä tavoitteena. (Varhaiskasvatuslaki 2018/1 § 3.) Nämä varhaiskasvatuslaissa esitetyt tavoitteet liittyvät olennaisesti katsomuskasvatukseen.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (Unicef n.d.) määrää, että ”sopimusvaltioiden on kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen.” Tämän oikeuden voi kumota vain laeissa määritellyt seikat, jotka vaarantavat muiden perusoikeuksia tai vapautta. Kahdeksastoista artikla myös toteaa, että lapsen huoltajat ovat ensisijaisessa vastuussa lapsen kasvusta ja kehityksestä – lapsen oikeus kuitenkin määrää huoltajien toimintaa ja motiiveja. (Unicef n.d.) Käytännössä siis huoltaja päättää ensisijaisesti varhaiskasvatus- ja esiopetusikäisen lapsen osallistumisesta tai poissaolosta katsomuksiin ja uskontoihin liittyviin tilanteisiin.

Viime kädessä katsomuskasvatukseen vaikuttaa YK:n ihmisoikeuksien julistus (Ihmisoikeusliitto n.d.), joka on yleismaallinen asiakirja. Se määrää erilaisia oikeuksia ja vapauksia, joita kaikkien tulisi kunnioittaa. Julistuksessa todetaan, että jokainen ihminen on vapaa ja tasa-arvoinen eikä siihen saa

vaikuttaa uskonto tai mikään muu kulttuurinen seikka. Ajatuksen, uskonnon ja omatunnon vapaus on kaikilla. Ihmisillä on oikeus harjoittaa harhautta ja uskonnollisia menoja. (Ihmisoikeusliitto n.d.) Heikka (2014, 27–28, 30) esittää, että vaikka julistuksessa ei mainita jumalia, kultaista sääntöä eikä sen sanamuodoissa ole uskonnollisia ilmauksia, ovat eri uskonnot vaikuttaneet sen syntyyn. Julistuksen valmistelleessa komissiossa oli paljon uskonnollisesti aktiivisia ja tunnustuksellisia jäseniä: muun muassa katolilainen, juutalainen, ortodoksikristitty sekä konfutselaista filosofiaa seuraava jäsen. Komission puheenjohtaja Eleanor Roosevelt tunnusti kristinuskoa ja julistusta kirjoittamassa ja muokkaamassa ollut professori Otto Frederick Nolde oli luterilainen. YK:n julistusta on kuitenkin kritisoitu siitä, että se sisältäisi idän kulttuureille ja uskonnoille tuntemattomia arvoja, jonka vuoksi joihinkin sen artikloista olisi vaikeaa samaistua. (Heikka 2014, 27–28, 30.) Kritiikistä huolimatta koen julistuksen kuitenkin universaalina ja erittäin tarpeellisena. Kaikkia miellyttävää, yleispätevää ja silti tarpeeksi käytännönläheistä julistusta on mahdotonta tehdä.

3.4 Vuoden kiertoon liittyvät juhlat

Varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja koulumaailmassa vuoden kiertoon kuuluvien juhlien järjestäminen aiheuttaa nykyään valtavasti keskustelua sekä mediassa ja keskustelupalstoilla. Keskustelussa näkyvät yleensä ääripäät, joissa järjestetään joko täysin uskonnoista ja katsomuksista vapaita juhlia tai sitten juhlitaan perinteisellä kaavalla niin, että eri uskontoihin kuuluville, uskonottomille tai ateististen perheiden lapsille ei ole järjestetty korvaavaa, samanarvoista erityisohjelmaa.

Kallioniemen (2015, 208–210) artikkeli käsittelee koulumaailman juhla-kulttuuria, mutta on sovellettavissa tekstin mukaan myös varhaiskasvatukseen. Suomalaiseen kulttuuri-identiteettiin kuuluvat erilaiset juhlat kuten joulu-, itsenäisyys- ja kevätkuuhla. Juhlat ylläpitävät kulttuurin ja yhteiskunnan rakenteellista tasapainoa. Juhlia viettämällä kulttuuriperintö siirtyy eteenpäin myöhemmille sukupolville. Ne ovat siten myös kasvatuksellisesta näkökulmasta merkittäviä. Eri juhlat luovat yhteisöllisyyden tunnetta ja tiivistävät yhteisöä. Varjopuolena on kuitenkin, että ne rajaavat osan ihmistä yhteisön ulkopuolelle ja luovat kuiluja ja rajoja ihmisten välille. Tärkeää onkin vahva yhteistyö koulun ja kodin välillä. Tiedotuksessa on oltava avoimia ja vanhemmilla on oikeus kommentoida ja kieltää lapsensa osallistuminen juhlaan. Erilaisiin yksilöllisiin ohjelmaan osallistumisen tapoihin tai korvaavan toiminnan toteutukseen on oltava henkilökunnan puolelta valmius. Kallioniemi toteaa myös, että todennäköinen kehityssuunta on, että juhlissa tulevaisuudessa tulee näkymään muuhunkin kuin valtakulttuuriin liittyviä perinteitä, kuten vaikka hindulaisen diwalin vaikutteita. Näin traditioita tulkittaisiin uudestaan ja lisättäisiin uusia vaikutteita kieltämisen, karsimisen ja asioista vaikenemisen sijaan. (Kallioniemi 2015, 208–210.)

Turun kaupungin varhaiskasvatuksessa toteutettiin pilottikokeilu maailmanlaajuisten uskontojen ja katsomusten yhteisymmärrykseen keskittyvälle toiminnalle. He toteuttivat kokeilun yhtenä viikkona, joka koostui alustuksesta, johon kuului Nooan arkki -tarinan kuuleminen ja nukketeatteriesitys Tammen uusi asukas aiheenaan ystävyys, kolmena eri iltapäivinä toteutetuista pajoista sekä lopettivat viikon suuriin juhliin. Nooan arkki toimi kehyskertomuksena, mutta pajoissa tehdyt asiat olivat yleismaailmallisia veden tutkimisesta eläinaskarteluun sekä sarjakuva- ja animaatiopajaan. Perheille lähetettiin tietopaketti erilaisista juhlista sekä toive, että perheet esittelisivät omalla tavallaan heille tärkeän juhlan. Suuret lopettajaisjuhlat olivat siis teemalla perheiden omat juhlat ja esiteltyjä juhlia oli monenlaisia kuten joulu, pääsiäinen, vappu, juhannus, ID, uusi vuosi ja jopa Euroviisut. (Rajalin 2017.)

4 MONIKULTTUURISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

Vaikka aineistossa ei ollut merkittävää paljon mainintoja suoraan monikulttuurisuuteen liittyen, sivusivat monet kertomukset aihetta. Monikulttuurisuus on kuitenkin suuri tekijä katsomuskasvatuksessa tapahtuneessa muutoksessa. Siksi siitä on kirjoitettava teoriapohjaan käsitteestä monikulttuurisuus sekä monikulttuurisuudesta varhaiskasvatuksessa. Kulttuurikasvatukseen liittyvä teoria on myös sovellettavissa katsomuskasvatukseen.

Kasvatuksen kentällä monikulttuurisuudella tarkoitetaan yleensä maahanmuuttajia ja heidän etnisyyttä, kulttuuria ja kieltä. Monikulttuurisuus voidaan ymmärtää myös laajemmin laajentaen käsite tarkoittamaan muun muassa uskonnollista monimuotoisuutta, sukupuolikysymyksiä, seksuaalista suuntautumista, vammaisuutta ja sosio-ekonomista asemaa. Erilaisia valtakulttuurista eroavia ryhmiä varhaiskasvatuksessa ja peruskoulussa on lukemattoman paljon muslimeista, jotka ovat todella heterogeeninen ryhmä, romaneihin, suomenruotsalaisiin sekä esimerkiksi ortodokseihin ja lestadiolaisiin. (Paavola & Talib 2010, 11, 14–15.)

Monikulttuurisuus on tullut jäädäkseen varhaiskasvatukseen, esiopetukseen ja koulumaailmaan (Ahonen 2017b, 102). Väitetään myös, että Pohjoismaiden yhteiskunnat toimivat edelleen yksikulttuurisen logiikan mukaan, vaikka monikulttuurisuus kasvaa jatkuvasti ja näkyy yhä enemmän. Vähemmistökuulttuureihin kuuluvilla lapsilla on vaara syrjäytyä, jos he eivät opi valtakulttuurin normeja. (Eerola-Pennanen 2017, 239.)

Oman itsemme ja juuriemme tunteminen on monikulttuurisuuden ja eri katsomusten ymmärryksen perusta. On myös hyvä muistaa, että vaikka yksittäinen päiväkotitoimi voi olla lapsirakenteeltaan monikulttuurinen, se ei tarkoita, että niissä olisi monikulttuurisuuskasvatusta. (Paavola & Halib 2010,

226–227.) Sama pätee katsomuskasvatukseen. Ryhmät voivat olla katsomuksiltaan moninaisia, mutta katsomuksia ei välttämättä käsitellä, niin kuin ohjaavat asiakirjat kuten varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelma vaativat. Voi olla myös ryhmiä, jossa ei ole paljoa eri katsomuksien ja kulttuurien edustajia, mutta katsomus- ja kulttuurikasvatus on laadukasta ja monipuolista.

Kasvattajalta vaaditaan vastuuntuntoisuutta ja kulttuurista sensitiivisyyttä. Kasvattaja saattaa esimerkiksi luulla tuntevansa jonkin kulttuurin kunnolla. Todellisuudessa hänen tuntemuksensa voi olla puutteellista ja kasvattajan on oltava valmis oppimaan lisää. Väärien tulkintojen, stereotyyppien ja negatiivisten mielikuvien välittämistä on vältettävä. Kasvattajan tulee miettiä miten integroida eri kulttuureihin liittyviä asioita opetukseen: osaako hän keskustella lasten erilaisuuteen liittyvistä kysymyksistä avoimesti ja millaisia välineitä kuten kirjoja ja pelejä käyttää. Olisikin hyvä hyödyntää esimerkiksi kirjoja, joissa ihmisten väliset eroavaisuudet kohdataan positiivisesti ja vältetään stereotyyppit. Monikulttuurisessa kasvatuksessa huomioidaan myös lasten perheet, joita yhtä lailla kuten lastakin, kunnioitetaan ja ihanteellisesti myös osallistetaan toimintaan. Lapselle puhutaan perheen kulttuurista ja traditioista kunnioittaen, vahvistaen samalla hänen itsetuntemustaan ja positiivista mielikuvaa itsestä. (Eerola-Pennanen 2017, 247–249.)

5 TUNNETAIDOT

Aineistosta nousi yllättäen erääksi aiheeksi myös tunnekasvatus. Päiväkoodeissa ja esiopetuksessa käytännössä tapahtuva katsomuskasvatus on sidoksissa tunnetaitojen opetteluun, joten sitä käsitellään teoriapohjassa. Kehittyneet tunnetaidot edistävät oppimista ja myös hyvien kaverisuhteiden kehitystä. Sosiaalis-emotionaalisten taitojen opettelu on muutenkin yleishyödyllistä sekä lasta että koko ryhmää ajatellen.

Lapsen kykyjä tunnistaa, nimetä ja säädellä tunteitaan kutsutaan tunnetaidoiksi. Tunnetaidot kuuluvat varhaiskasvatussuunnitelman laaja-alaisen osaamisen alueissa Itsestä huolehtimiseen ja arjen taitoihin. Tunteiden säätely on kehittynein tavoite tunnetaitojen opettelussa, koska ensin on tunnistettava esimerkiksi suuttumuksesta johtuva kiukun tunne, että voi ymmärtää miten ilmaista tai olla ilmaisematta kyseistä tunnetta. Jos tunnetta ei kykene tunnistamaan, toimii se impulssin kaltaisesti aiheuttaen jonkinlaista käytöstä kuten tässä tapauksessa lyömisen. (Ahonen 2017b, 53)

Tunnerehellisyys on tunnekasvatuksen keskiössä. Kaikki tunteet ja niiden ilmaisu tulisivat olla sallittuja, kunhan ne eivät uhkaa, alista tai vahingoita muita. Myös aikuisten aitojen tunteiden ilmaisu on tärkeää, koska lapsi hämmentyy, jos aikuinen teeskentelee esimerkiksi olevansa todella iloinen

ollessaan todellisuudessa kiukkuinen. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 17.) Tässä kasvattajan on tietenkin käytettävä tilannetajua, että miten ilmaista tunne.

Tunnetaidot vaikuttavat sekä lapsen psyykkiseen että sosiaaliseen hyvinvointiin eikä siksi tunnetaitojen opettelua voi unohtaa tai käsitellä vain siihen suunnitelluissa tuokioissa (Ahonen 2017b, 53). Tunnetaitojen oppiminen on siis jatkuva prosessi. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Vertaisryhmässä toisten lasten parissa opitaan, että muutkin voivat tuntea samanlaisia tunteita. Empatiakyky kehittyy tämän kautta. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 16–17.)

Kasvattajan on tärkeää sanoittaa runsaasti ja rikkaasti tunteita ja tilanteita lapsille. Ryhmällä voi olla erilaisia tavoitteita tunnekasvatuksessa kuten se, että opetellaan rauhoittumista. Voidaan asettaa myös yksilökohtaisia tavoitteita kuten leikkiin liittymisen harjoittelua ja siihen liittyvien tunteiden käsittelyä. Näihin tavoitteisiin pääsyssä voi auttaa erilaiset taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät kuten tarinat ja draama. Hankalia tunteita voidaan esimerkiksi näytellä, jolloin ne ulkoistetaan itse tilanteesta. Siten haastavia tunteita on helpompi käsitellä analyttisesti ja keskustella. (Ahonen 2017a, 222–223.)

6 AIEMMAT TUTKIMUKSET KATSOMUSKASVATUKSESTA

Katsomuskasvatuksesta on tehty verrattain vähän opinnäytetöitä, vaikka muita tutkimuksia aiheesta löytyy suhteellisen hyvin. Esimerkiksi kasvatustieteiden professori Arto Kallioniemi on tehnyt monia tutkimuksia katsomuksiin, uskontoihin, uskonnon didaktiikkaan, monikulttuurisuuteen ja tasa-arvotyöhön liittyen itse sekä esimerkiksi Martin Ubanin ja Saila Poulterin kanssa (Helsingin yliopisto n.d.). Näihin muihin tieteellisiin tutkimuksiin viitataan läpi opinnäytetyön. Vasta tänä ja edellisenä vuonna eri koulutusten opinnäytetöitä on julkaistu enemmän. Niiden joukosta eniten omaa opinnäytetyötäni hyödyttäviä tutkimuksia löytyi pro gradujen joukosta. Esittelen kaksi niistä.

Erno Helki (2017) on tehnyt kasvatustieteen pro gradu -tutkielman lastentarhanopettajien näkemyksistä käyttäen sekä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Tutkimus käsitteli katsomuskasvatuksen tavoitteita, sisältöalueita ja käytännön toteuttamista. Eräs tutkimuksessa ilmennyt johtopäätös oli, että katsomuksellisten aiheiden käsittely oli merkittävämpää niille lastentarhanopettajille, jotka kokivat henkisyyden ja hengellisyyden itselleen tärkeänä asiana. Helki myös vertaili tuloksiaan lastentarhanopettajien koulutustaustaan. Eri koulutustaustoista tutkimuksessa esiintyi yliopisto-, ammattikorkeakoulu- ja opistotasoiset koulutukset sekä 8 % muun koulutustaustan omaavia työntekijöitä, jotka olivat esimerkiksi

opiskelijoita tai lähihoitajia, jotka poikkeuksellisesti toimivat lastentarhanopettajan asemassa. Lastentarhanopettajien koulutustausta ei vaikuttanut aineiston perusteella katsomuskasvatukseen toteuttamiseen käytännössä. (Helki 2017.) Tämä Pro gradu oli juuri koulutustaustojen sekä vastaajien uskonnollisen ja katsomuksellisen vakaumuksen vaikutuksen huomioimisen takia kiinnostava.

Reeta Laakson (2018) pro gradu tutki myös päiväkotityöntekijöiden käsityksiä katsomuskasvatuksesta. Aineisto oli kerätty enemmistöstä löytämistäni opinnäytetöistä poiketen kyselytutkimuksella, johon oli osallistunut 81 päiväkotityöntekijää. Analysoinnissa käytettiin kuitenkin sisällönanalyysiä. Tulokset ja johtopäätökset kertoivat, että katsomuskasvatus nähtiin edelleen vain uskontokasvatuksena ja suuri osa vastaajista ei vaikuttanut sisäistäneen, mitä katsomuskasvatus on. Globalisaatiota, sekularisaatiota ja monikulttuurisuutta käsiteltiin merkittävän paljon aineistossa. (Laakso 2018.) Tutkimus erosi kuitenkin monista muista tutustumistani tutkimuksista siten, että vaikka Laaksolla oli kokemusta varhaiskasvatuksesta, oli opinnäytetyö tehty uskontotieteen koulutusohjelmassa. Maininnan arvoinen tutkimus on, koska sen teoreettis-metodologinen lähtökohta on uskontososiologiassa ja käytän itsekin opinnäyteyössäni uskontososiologiaa lähdemateriaalina.

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tämä luku keskittyy laadullisen tutkimukseni toteutukseen. Ensimmäisenä esitellään tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset, joita on kaksi. Luvussa käsitellään narratiivista aineistonkeruun menetelmää, teoriaan nojaavaa sisällönanalyysiä sekä analyysin luotettavuuteen liittyviä asioita.

7.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkimustehtävänä oli selvittää, onko katsomuskasvatuksessa tapahtunut muutosta ja mikä on sen nykytila. Hypoteesi oli, että katsomuskasvatus on muuttunut viiden vuoden sisällä ja se, miten sitä nykyään toteutetaan, vaihtelee yksikkökohtaisesti. Oletin, että muutokseen on vaikuttanut uusitut, vuonna 2017 käyttöön otetut Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja vuoden 2014 Esiopetus-suunnitelman perusteet sekä monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden lisääntyminen.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten katsomuskasvatusta toteutetaan nykyään?
2. Miten katsomuskasvatus on muuttunut viimeisten viiden vuoden aikana?

Tutkimuskysymykset liittyivät vahvasti toisiinsa. Niitä ei olisi ollut mielekästä tutkia erikseen tai vain toista. Tuloksiin keskittyvässä luvussa käsitellen molempia erikseen, mutta myös kokoavasti johtopäätöksissä ja pohdinnassa. Narratiivinen menetelmä esimerkiksi puolistrukturoidun haastattelun sijaista on myös perusteltu valinta aineistonkeräysmenetelmäksi, koska halusin tutkia, miten lastentarhanopettajat haluavat esittää katsomuskasvatuksen. Yksilö- tai ryhmähaastattelussa lastentarhanopettajat olisivat voineet sensuroida vastauksiaan tai olla vastaamatta ryhmäpäineen vuoksi.

Opinnäytetyön tarkoituksena on lisätä sekä omaa että muiden kasvattajien tietoutta katsomuskasvatuksesta. Parhaimmillaan opinnäytetyöni voi auttaa oppimaan katsomussensitiivisemmäksi. Erityisesti katsomuskasvatuksen muutoksesta saatava tieto tekee tutkimuksesta omanlaisensa edelliisiin korkeakouluissa tehtyihin opinnäytetöihin verrattuna. Opinnäytetyön avulla myös opin itse paremmaksi tieteellisessä kirjoittamisessa ja tiedonhaussa sekä opin lisää tutkimuksen käytännöistä.

7.2 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyössä on käytetty menetelminä narratiivista tutkimusta ja sisälönanalyysiä. Tässä luvussa esitellään menetelmien teoriapohja sekä miten niitä on tässä tutkimuksessa käytetty. Myös luotettavuuden tarkastelu sijoittuu opinnäytetyössä tähän tutkimusmenetelmiä esittelevään alalukuun ennen aikaisempien tutkimuksien esittelyä.

7.2.1 Aineiston keruun menetelmät

Narratiivinen tutkimus, englanniksi narrative inquiry, on todentuntuinen ja tarinoiden kautta helposti lähestyttävä. Sen kertomuksiin on helppo eläytyä. (Syrjälä 2015, 262.) Narratiivinen menetelmä perustuu ajatukseen, että elämä koostuu kertomuksista. Narratiiviksi tutkimusnäkökulmasta voidaan kutsua monenlaisia aineistoja suullisista haastatteluista kirjoitetuihin tarinoihin ja teksteihin sekä havainnoiteihin ja tulkintoihin. Narratiivisessa tutkimuksessa tutkija lopputuloksenaan ikään kuin kertoo aineiston uudelleen yhteisenä tarinana eli narratiivina. Tarinat edustavat niin yksilön omaa kokemusmaailmaa kuin kulttuuriakin, esimerkiksi vallitsevaa kasvatuskulttuuria. Tarinoita voidaan kertoa nykyhetkestä, mutta niihin vaikuttaa aina menneisyys ja odotukset tulevaisuudesta. (Estola 1999, 133–134.) Siten koen katsomuskasvatuksen muutoksesta saatavat tarinat kiinnostavina ja tärkeinä. Jotkut tutkijat välttävät narratiivisessa tutkimuksessa sanaa aineisto, mutta minä kirjoitan keräämästäni materiaalista opinnäytetyössä aineistona ja yksittäisistä saamistani vastauksista kertomuksina. Käytän molempia termejä läpi opinnäytetyön

Katsomuskasvatus on yleissivistävää ja pedagogista toimintaa. Vastuu pedagogiikasta on lastentarhanopettajilla, joten siksi aineisto on kerätty

heiltä. Kiinnostuin juuri lastentarhanopettajien mielipiteestä, koska tulen itse työskentelemään samassa asemassa. Suurin osa lähdekirjallisuudesta käsittelee niin varhaiskasvatusta, esiopetusta kuin koulumaailmaa, sekä varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelman sisällöt katsomuskasvatuksen kohdalla ovat samankaltaiset, joten oli perusteltua kerätä aineisto 0–6-vuotiaiden ryhmistä. Kaikissa ryhmissä on oltava katsomuskasvatusta, mutta sen toteuttaminen vaihtelee lasten kehitystason ja iän mukaan. Toinen tutkimuskysymykseni on katsomuskasvatuksen muutos viiden vuoden aikana. Henkilöstö on voinut työskennellä aiemmin eri ikäisten ryhmissä, joka myös tukee tutkimuksen laajentamista 0–6-vuotiaiden ryhmiin esimerkiksi vain 3–5-vuotiaiden ryhmien sijasta.

Aineisto kerättiin yksiköistä siten, että johtaja esitteli ja jakoi osoitteellani ja postimerkillä varustetut kirjekuoret, jotka sisälsivät saatekirjeet (Liite 1) ja konseptipaperia, lastentarhanopettajille kahdessa eri yksikössä. Anoin lastentarhanopettajille vapauden valita kirjoittaako kertomuksensa käsin konseptille tai tietokoneella. He lähettivät vastauksensa suoraan minulle. Aineisto kerättiin anonyymisti. Tutkimusote kostui kahden eri yksikön viidestä lastentarhaopettajasta, jotka työskentelivät tutkimusaineiston keräämisen aikaan joko 0–5-vuotiaiden ryhmissä tai esiopetuksessa. Yksiköt sijaitsevat erilaisissa osissa kaupunkia.

Tutkimusaineistoon päätyneiden kertomusten määräksi vahvistui lopulta viisi, kun yksi kertomus toivomastani kuudesta jäi saamatta. Muut viisi kertomusta olivat kaikki tarpeeksi pitkiä ja asianmukaisesti kirjoitettuja, että pystyin ottamaan ne kaikki mukaan tutkimukseen. Viisi olikin sopiva määrä opinnäyttetyön laajuiseen kvalitatiiviseen tutkimukseen, koska kaikki vastaanotetut kertomukset olivat laajoja ja vastasivat molempiin tutkimuskysymyksiini. Tuomen ja Saarijärven (2003, 87) mukaan laadullisen tutkimuksen aineiston ihanteellista laajuutta ja tutkimukseen osallistuvien määrää on haastavaa määritellä. Siihen vaikuttaa monet eri resurssit kuten aika sekä tutkimusmenetelmän valinta, joka taas suoraan vaikuttaa analyysin teon haastavuuteen ja laajuuteen. Aineistosta tehtyjen tulkintojen kestävyys ja syvyys ovat merkittävämpiä tekijöitä onnistuneessa laadullisessa opinnäytetyössä kuin aineiston koko. Opinnäytetyö on harjoitustyö ja ihmistieteissä alle yksi sadasta työstä on merkittävä tieteellisesti.

7.2.2 Aineiston analyysi ja luotettavuus

Aineiston analysoitiin sisällönanalyysin avulla, joka on yksi kvalitatiivisen tutkimuksen yleisimmistä analysointimenetelmistä. Apuna käytin aineiston luokittelua ja erityisesti teemoittelua. Teoksessa Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Tuomi & Sarajärvi 2003, 93–95) kerrotaan, että monet laadullisen aineiston analyysiin tarkoitetut menetelmät perustuvat sisällönanalyysiin. Analyysissä ensin rajataan tutkijaa kiinnostavat aiheet. Sen jälkeen aineistosta voidaan erotella, merkitä ja jättää pois tutkimuksen kannalta epäolennaiset asiat. Tätä kutsutaan eri lähteissä litteroinniksi ja /tai koodaamiseksi. Seuraavaksi tutkija käyttää erilaisia menetelmiä kuten

teemoittelua, tyypittelyä tai luokittelua ja kirjoittaa myös yhteenvedon. Teemoittelu menetelmänä keskittyy siihen, että aineisto jaetaan erilaisiin luokkiin ja keskitytään siihen, mitä aineistossa sanotaan näistä luokista. Se, montako kertaa jokin asia mainitaan tai jätetään mainitsematta aineistossa, ei ole yhtä merkityksellistä kuin pelkässä luokittelussa. Nämä kaikki vaiheet ovat merkityksellisiä analyysin teossa. Lisäksi koko aineistosta voidaan tehdä tyypillinen kertomus, joka on eräänlainen tiivis yleistyys aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 93-95.) Harkitsin tekeväni opinnäytetyöhön tyypillisen kertomuksen, mutta päädyin siihen, että sisällönanalyysistä tehty käsitekartta (Liite 2) sekä tulos- ja pohdintalukujen tiivistykset riittävät.

Koodasin aineiston, luokittelin sen ja käytin teemoittelua analyysissäni. Tein myös käsitekartan (Liite 2) aineiston pohjalta tarkoitukseni hahmottaa koko aineistoa yhdistävät teemat, mikä sopii hyvin sisällönanalyysiin ja sen muotoutumisen havainnollistamiseen. Sisällönanalyysillä saatujen tietojen lomassa on myös teoriaa antamassa erilaisia näkökulmia tuloksiin ja johtopäätöksiin sekä tukemassa tehtyjä havaintoja.

Muotoilin saatekirjeen mahdollisimman selkeästi ja yksiselitteisesti, että saisin kertomuksia juuri katsomuskasvatukseen kohdistuen. Halusin itse tehtävänannon olevan lyhyt, etten johdattelisi vastaajia liikaa käsittelemään esimerkiksi monikulttuurisuuden tuomia mahdollisia muutoksia. Tahdoin kertomusten olevan juuri sellaisia, kuin lastentarhanopettajat haluavat. Vähimmäissivumäärän kuitenkin laitoin saatekirjeeseen saadakseni tarpeeksi aineistoa ja taatakseni sen, että vastaajat käsittelevät asioita monipuolisesti.

Kvalitatiivisen ja erityisesti narratiivisen tutkimuksen luotettavuustarkastelu ei ole yhtä yksinkertaista, kuin muiden tutkimusmenetelmien kanssa. On tarkasteltava koko tutkimusprosessia eikä vain tuloksia. Narratiivista tutkimusta ei voi yleistää tilastollisesti, mutta siinä voidaan silti pohtia reliabiliteettia ja validiteettia sekä lisäksi myös todentuntuisuutta, läpinäkyvyyttä ja siirrettävyyttä. Yleistämisen rinnakkaiskäsitteellä siirrettävyydellä kuvataan mahdollisuudet löytää samanlaisia tapauksia samankaltaisista tilanteista. Reliabiliteetti narratiivisessa tutkimuksessa liittyy tutkimusjärjestelyjen suunnitteluun ja toteutukseen mahdollisimman eettisesti ja harkintaa käyttäen. Validiteetti taas narratiivisessa tutkimuksessa voidaan varmistaa esimerkiksi hyvällä kommunikaatiolla ja vuorovaikutteisella. (Estola 2009, 144–146.) Jos olisin toteuttanut tutkimukseni narratiivisten haastattelujen avulla, olisi ollut validiteetin kannalta tärkeää antaa haastateltavien lukea litteroidut kertomuksensa ja tutkimuksen edetessä myös keskustella tekemistäni tulkinnoista.

Validiuden käsittely sellaisenaan on herättänyt eriäviä mielipiteitä siitä, että sopiiko se kvalitatiiviseen tutkimukseen. Validiuden alkuperä on kvantitatiivisessa tutkimusperinteessä. Kaikki kertomukset ja muu ihmisiä ja kulttuuria koskeva aineisto on niin ainutlaatuista, ettei ole yhtä tärkeää,

vastaako aineisto juuri sitä, millä tutkimusmenetelmällä haettiin. Toisaalta validius kvalitatiivisessa tutkimuksessa voikin tarkoittaa sitä, että kuinka luotettavasti tutkija selittää tutkimuksen tekemisen, siihen liittyvät seikat ja tulkintansa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 231–232)

Estola (2009,146–147) myös esittää, että tutkijan on sekä suojeltava tutkittaviaan että nostettava myös vaikeita asioita esiin. Tutkijan on oltava rehellinen tutkimuksen tulosten esittämisessä eikä antaa omien tunteiden ja kokemusten vaikuttaa analysointiin. Joihinkin kertomuksiin ja haastattelun kohdalla tutkittaviin voi syntyä tunneside, joka on kuitenkin sivuutettava tutkimuksen edetessä, ettei tutkija huomaamattaan tai jopa tahallaan tule suosineeksi tai sivuuttaneeksi joitain kertomuksista.

7.2.3 Eettisyyden tarkastelu

Tutkimuseettisesti oikein on analysoida kertomuksia mahdollisimman tasapuolisesti. Itse en tunnusta mitään uskoa omakseni, mutta kuulun tavan vuoksi luterilaiseen seurakuntaan maksaen kirkollisveroa kuten monet muutkin suomalaiset. Näin ollen koen olleeni puolueeton analysoinneisani. Toisaalta olen kasvanut tässä suomalaisessa yhteiskunnassa käyden peruskoulun uskonnontunneilla ja osallistuen luterilaiseen uskoon kuuluviin juhliin, joten todennäköisesti tiedostamattani luterilaisen uskon ajatusmaailma vaikuttaa minun pohdintoihini.

Tutkimusprosessi oli katkonainen. Eettisesti kestävä tutkimus olisi varmistettu paremmin, jos tutkimus olisi ollut koko ajan aktiivisesti käynnissä. Toisaalta tauko on saattanut olla myös hyväksi tutkimukselle etenkin analyysivaiheessa tuoden uusia näkökulmia aineiston käsittelyyn.

Reliabiliteetti tutkimuksessa oli varmistettu siten, että saatekirje oli muotoiltu mahdollisimman selkeästi ja yksiselitteisesti, että sain kertomuksia juuri katsomuskasvatukseen kohdistuen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa validiteetti voi tarkoittaa tutkijan tekemien valintojen perustelujen laadukkuutta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 231–232). Edellisen perusteella tutkimukseni on validi. Olen jokaisessa tutkimuksen vaiheessa perustellut tekemäni valinnat monipuolisesti sekä metatekstiä löytyy jokaisesta luvusta. Perinteisempien validiuden määritelmien valossa narratiivinen menetelmä tuotti niitä tuloksia, mitä oli tarkoituskin saada. Tutkimuksessa ei tapahtunut vastaajakatoa ja tutkimukseen osallistuneita ei valikoitu erityisten ominaisuuksien kuten ammatillisen ”hyvyyden” mukaan, minkä takia tulokset olisivat voineet vinoutua.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa voidaan pohtia myös aiemmin mainittuja todentuntuisuutta, läpinäkyvyyttä ja siirrettävyyttä. Todentuntuisuus ja läpinäkyvyys toteutuivat tutkimuksessa monipuolisten perustelujen sekä tutkimuksen vaiheiden avaamisen myötä. Kertomukset näyttäytyivät todentuntuisina, koska ne vaikuttivat rehellisiltä ja osassa kertomuksista nä-

kyi lastentarhanopettajien omat kokemukset sekä mainintoja omista katsomuksista. Periaatteessa on myös mahdollista saada samankaltaisia tuloksia samankokoisella aineistolla, samankaltaisista yksiköistä kerättynä, joten siltä kannalta tutkimus on siirrettävissä.

8 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa esittelen tulokset kertomuksista sisällönanalyysin nousseiden teemojen avulla. Teemoista on myös muodostettu käsitekartta (Liite 2). Tulokset on jaoteltu tutkimuskysymyksen mukaan alalukuihin. Katsomuskasvatuksen toteuttaminen käytännössä -luvussa keskitytään erityisesti siihen, miten katsomuskasvatusta toteutetaan ryhmissä ja seuraava alaluku keskittyy muutokseen. Tulosten esittelyn apuna käytän suoria katkelmia aineistosta. Katkelmista ei käy ilmi, kenen lastentarhanopettajan kertomuksesta tekstikatkelma on, koska se ei ollut olennaista tulosten kannalta.

Vertailen tutkimuksen tuloksia, johtopäätöksiä ja analyysiä teoriaan. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa analyysiä ei voi erottaa selkeästi vain tiettyyn osioon, vaan se kulkee mukana niin tuloksissa, johtopäätöksissä kuin pohdinnassakin. Johtopäätöksiä löytyy niin tuloksista kuin pohdinnasta, joten sille ei ole omaa, erillistä lukua.

8.1 Katsomuskasvatuksen toteuttaminen nykypäivänä

Omasta mielestäni katsomuskasvatuksen pääpaino tulisi olla siinä, että lapset ymmärtävät ja hyväksyvät erilaisuutta ja osaisimme kunnioittaa toisten valintoja ja vakaumuksia.

Edellinen lainaus kertomuksesta kiteyttää hyvin koko aineiston sanoman katsomuskasvatuksesta nykypäivänä. Tässä alaluvussa käsitelläänkin nykyyhetken tilannetta. Aineiston katsomuskasvatuksen toteuttamiseen liittyvät suuret teemat voidaan jaotella vuoden kiertoön liittyviin juhliin, tunteja kaveritaitoihin sekä eettiseen kasvatukseen. Helpointa oli käsitellä ensimmäisenä vuoden kiertoön liittyviä juhlia, koska niistä löytyi paljon mainintoja kertomuksissa.

8.1.1 Vuoden kiertoön liittyvät juhlat ja kulttuureihin tutustuminen

Neljässä kertomuksessa viidestä kirjoitettiin vuoden kiertoön liittyvistä juhlista. Niistä kolmessa mainittiin joulukirkko. Joulukirkko mainittiin yhdessä kertomuksessa ja muissa kahdessa kertomuksessa puhuttiin joulusta yleisesti. Muista vuoden kiertoön liittyvistä juhlista ja tapahtumista kirjoitettiin yleisellä tasolla.

Perinteisesti vuoden kiertoon liittyvät juhlat ja tapahtumat antavat oivan mahdollisuuden käsitellä kulttuuriimme liittyviä perinteitä, joilla kaikilla ei välttämättä ole uskonnollista alkuperää.

Tast (2017, 19) esittää, että eri katsomusten kunnioitus on erittäin tärkeää. On kuitenkin eriteltävä, että mikä on sitouttavaa katsomuksellista toimintaa ja mikä taas suomalaiseen kulttuuriperinteeseen kuuluva. Hänen mukaansa esimerkiksi jouluun kuuluvat askartelut tonttuaiheineen joululaulujen soidessa taustalla ei ole katsomuksellista toimintaa vaan suomalaista kulttuuriperimää.

Yksittäisenä vuoden kiertoon kuuluvana tapana ja perinteenä mainittiin Suvivirren laulaminen:

Nyt mietitään voiko Suvivirttä laulaa ja joulujuhlaa viettää kirkossa.

Opetushallitus (2018b) onkin linjannut, että Suomessa on ja vietetään useita perinteisiä juhlia kevät- ja joulujuhlista itsenäisyyspäivän juhliin. Niihin voi liittyä uskontoon viittaavia yksittäisiä tapoja. Juhlatraditiot kuten yksittäisen virren laulaminen eivät kuitenkaan tee perinnejuhlista sellaiseen uskonnollisia. (Opetushallitus 2018b.) Kertomuksessa mainittu Suvivirsi on siis hyvä esimerkki tavasta, jonka voi säilyttää, jos se halutaan yksikössä pitää osana juhlaa. Edellisessä katkelmassa kirjoittaneen lastentarhanopettajan kertomuksesta välittyi, että hän kokee suomalaisten olevan epävarmoja siitä, mitä käytäntöjä voidaan säilyttää ja mitä ei.

On haastavaa määritellä kasvattajana, mitkä juhlat ja perinteet sopivat asiakasperheille. Perheet itse ovat viime kädessä ne, jotka määrittävät, mihin heidän lapsensa voi olla osallisena ja mihin ei. Joillekin uskonnollisille ryhmille mikä tahansa katsomuksellinen tausta on este osallistumiselle, kun joillekin ryhmille taas katsomuskasvatuksen varhaiskasvatuksen periaate uskonnollisesta sitouttamattomuudesta riittää syyksi antaa lapsen osallistua toimintaan. Esimerkkinä Paavola ja Talib (2010, 221–222) mainitsevat sen, etteivät Jehovan todistajat vietä mitään kirkollisia juhlapyhiä tai -päiviä ja toivovat, että heidän näkemystään kunnioitettaisiin varhaiskasvatuksessa siten, etteivät heidän lapsensa osallistuisi minkäänlaisiin juhlapyhiin tai -päiviin liittyviin askarteluihin, musiikkihetkiin tai muihin vastaaviin toimintoihin. Kansallismieliset tavat kuten itsenäisyyspäivän juhlinta tai kansallislaulut eivät kuulu heidän vakaumukseensa. On myös muistettava, että he eivät vietä syntymäpäiviä. (Paavola & Talib 2010, 221–222.) Moniin muihin katsomuksellisiin ryhmiin kuuluvat, kuten lestadiolaiset kuitenkin kokevat erilaisiin juhliin liittyviin toimintoihin osallistumisen rikkautena. Mitä tehdä tällaisessa tilanteessa? Aineisto ei tähän vastaa suoraan, mutta enemmistössä kertomuksista puhutaan vanhemman ja kasvattajan välisistä keskusteluista.

8.1.2 Tunne- ja kaveritaidot

Tunnetaitojen yhteys käytännössä tapahtuvaan katsomuskasvatukseen nousi vahvasti esiin aineistosta. Neljässä vastauksessa kirjoitettiin tunteista ja tunnetaidoista. Katsomuskasvatuksen nähtiin tukevan tunnetaitojen oppimista ja toisin päin. Tunnetaitojen kehittämiseen on monia eri keinoja, joista aineistossa mainittiin keskustelu, draama, kirjojen lukeminen ja katselu sekä roolileikit. Eräässä ryhmässä oli käytössä viikoittaiset keskusteluhetket, joissa käsiteltiin aiheita, jotka sivusivat niin tunne- ja kaveritaitoja kuin myös katsomuksellisia ja eettisiä aiheita. Tunnetaitojen opettelussa käsitellään monenlaisia aiheita kuten sitä, mikä tekee minut onnelliseksi ja miten toiselle voi tehdä hyvän olon.

Kolmessa kertomuksessa kirjoitettiin suoraan ystävydestä, mutta kahdessa muussakin vastauksessa käsiteltiin samaa asiaa mainitsematta kuitenkaan ystävyttä sanana. Miksi sitten tunnetaidot ja ystävyys liittyvät katsomuskasvatukseen? Aineisto selittää sen esimerkiksi näin:

...on ollut aina tärkeällä sijalla kristilliset arvot. Juhlapyhien alla on lapsille kerrottu kankaiden ja käsinukkien avulla raamatusta kulloisetkin tapahtumat. – eskarissa on pidetty aina vuosien ajan kynttilä/keskustelupiiriä, missä edellä mainitun lisäksi on käsitelty paljon tunnetaitoja. Pohjana on ollut kuvakirja tai itsetehty tarina, missä aiheena on esim. uuteen paikkaan meneminen tai kateus tai ristiriita ystävyysuh-teissa.

Edellisessä katkelmassa tulee hyvin ilmi, kuinka tunne- ja ystävätaidot on liitetty uskontokasvatukseen. Nykyään sama voidaan tehdä myös katsomuskasvatuksen kohdalla. Silloin voidaan laajentaa näkökulmaa käsittelemällä ja pohtimalla myös muihin katsomuksiin liittyviä asioita ja arvoja.

Myös MiniVerso mainittiin kertomuksissa. MiniVerso (Verso n.d.) on varhaiskasvatukseen kehitetty vertaissovittelumenetelmä. MiniVerso pyrkii olla leimaamatta sovitteluun osallistuvia pahoiksi tai hyviksi, vaan mahdollistaa lapsen kuulemisen ja kunnioittamisen. Menetelmä kääntää ristiriitojen ratkaisemisen oppimistilanteeksi, jossa lapset pyrkivät kasvattajan avulla löytämään itse ratkaisun tilanteeseen. Harjoittelemalla sovittelua toistuvasti on lapsen mahdollista oppia ja muuttaa toimintaansa rakentavammaksi konfliktitilanteissa. Samalla myös lapsen osallisuus ja elämäntaidot vahvistuvat. (Verso n.d.) MiniVerson merkitys perusteltiin sillä, että se opettaa kuuntelemaan ja kuulemaan toisia, pohtimaan monipuolisesti ja ottamaan vastuuta omista teoista. Nämä taidot liittyvät myös katsomuskasvatukseen.

8.1.3 Eettinen kasvatus

Kolmessa kertomuksessa mainittiin sana etiikka. Seuraavassa katkelmassa tutkimukseen osallistunut lastentarhanopettaja kokee, että aiemmin etiikka ja moraalit ovat ajateltu vahvemmin osana uskontokasvatusta kuin itsenäisenä alueenaan. Aineiston mukaan etiikka ja katsomuskasvatus ovat edelleen vahvasti kytköksissä toisiinsa.

Etiikka ja moraalit ovat aiemmin sidottu vahvasti uskoon ja uskonnon opetukseen. Se on mielestäni muuttunut jo suuntaan, jossa eettiset kysymykset pohdituttavat laaja-alaisen osaamisen kentällä hyvinkin erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä. Sitä ei enää ajatella uskonnollisena kysymyksenä.

Uskonnollinen ja katsomuksellinen ajattelu kehittyi iän mukana. Ajattelun kehitys vaikuttaa huomattavasti, koska lapselle ominaisesti kasvuympäristön mallit opitaan vailla kritiikkiä ja vasta 14–15-vuoden iässä tapahtuu käänne, jolloin nuori on kykenevä tarpeeksi abstraktiin ajatteluun, että voi ymmärtää monimutkaisia katsomuksiin liittyviä käsitteitä. Tässä vaiheessa on kuitenkin tyypillistä, että nuori ajattelee mustavalkoisesti ja uskoo auktoriteetteihin. Vielä myöhemmälläkin iällä katsomukselliset kysymykset voivat nousta uudelleenpohdintaan, kun iän tuomat isot elämänmuutokset kuten jälkikasvun hankkiminen, läheisten kuolema tai oman kuoleman lähestyminen tulevat ajankohtaisiksi elämässä. (Tervo-Niemelä 2018, 146.) Jokainen kasvattaja oletettavasti tietää, kuinka monimutkaisten kysymysten äärellä työskentelee. Tämä aiheuttaa haasteita varhaiskasvatukselle, mutta ei poista katsomuskasvatuksen ja eettisten kysymysten pohdinnan velvoittavuutta.

Katsomuksellinen ja eettinen keskustelu on aineiston mukaan tärkeää. Sen koetaan syntyvän joissain ryhmissä luontevasti lasten ja kasvattajien haavainnoista. Kahdessa kertomuksessa se mainitaan näin:

Katsomukseen liittyvät asiat nousevat meillä lapsiryhmässä hyvin arkipäiväisissä tilanteissa.

Aiheet ovat nousseet arjen tilanteista.

Kahdessa kertomuksessa katsomuksellisia ja eettisiä pohdintoja aiheuttaviksi aiheiksi on mainittu kuolema. Aineiston perusteella kyseessä voi olla esimerkiksi läheisen kuolema tai arkipäiväinen tilanne metsäretkellä, jossa lapset törmäävät kuolleeseen lintuun. Eräänä esimerkkinä katsomuksellisen pohdinnan aiheesta oli perheeseen syntyneen vauvan kastejuhla, joka siirtyi lapsen leikkien aiheeksi.

Uskontoihin ja katsomuksiin liittyy erilaisia ulottuvuuksia kuten toiminnallinen, kokemuksellinen, eettinen ja aineellinen ulottuvuus. Erityisesti eet-

tininen ulottuvuus lähimmäisen palvelemisen ja kunnioittamisen arvoilla varustettuna on arvoiltaan lähellä varhaiskasvatuksen omaa eettistä kasvatusa. (Pellikka 2017, 154.) Näin ollen on perusteltua yhdistää katsomuskasvatus ja eettinen kasvatus.

8.2 Katsomuskasvatuksen muutos

Vaikka toinen tutkimuskysymys käsittelee muutosta viimeisen viiden vuoden aikana, ei voida sulkea pois aineistoa, joka käsittää kaukaisemmankin ajan. Katsomuskasvatuksen muutosta ja nykytilaa ei voi kunnolla ymmärtää, jos ei tiedä tilanteesta ennen muutosta. Itselläni ei luonnollisesti ole omakohtaista tietoa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen historiasta, koska en omaa työkokemusta alalta, joten pystyn vain kirjallisuuden kautta arvioimaan, ovatko kertomuksissa esitetyt asiat yleisesti tosia. En ole myöskään osallistunut kunnalliseen varhaiskasvatukseen, mutta olen kuitenkin käynyt esikoulun. Tutkijan näkökulmasta se ei kuitenkaan ole merkittävää, koska tutkijan kuuluu olla objektiivinen eikä antaa omien asenteiden ja ennakkoluulojen vaikuttaa tutkimusprosessiin.

8.2.1 Katsomuskasvatus ennen ja sen muutos pitkällä aikavälillä

Kahdessa kertomuksessa oli todettu, että vastaajat olivat työskennelleet yli 25 vuotta varhaiskasvatuksen parissa. Muissa kertomuksissa ei ole mainittu suoraan, kauanko he ovat työskennelleet varhaiskasvatuksessa eikä se ollut siten varmasti pääteltävissä. Halusin tietoisesti jättää keräämättä taustatiedot esimerkiksi työhistorian pituudesta sekä koulutustaustasta ja antaa lastentarhanopettajien itse päättää haluavatko tuoda ne ilmi kertomuksissaan. Kertomuksissa, joihin vastaajat olivat kirjoittaneet työhistoriansa määrän numeerisesti, he keskittyivät erityisesti siihen, millaista katsomuskasvatus ja sitä edeltänyt uskontokasvatus ovat olleet vuosikymmeniä sitten. Muut kertomukset keskittyivät enemmän lähivuosiin ja nykypäivään.

Kaikissa kertomuksissa puhuttiin eri sanamuodoin muutoksesta. Yhdessäkään kertomuksessa ei ollut mainintaa siitä, että katsomuskasvatus olisi samanlaista kuin ennen. Muutosta oli tapahtunut sekä rajatusti viiden vuoden sisällä että pidemmällä aikavälillä.

Kodeissa (mutu-tuntuma) ei juurikaan nykyään kristillisistä arvoista puhuta suurella mittakaavalla. Jos puhutaan, niin sitten on jo vakaumuksellinen usko taustalla.

Tässä kertomuksessa kasvattaja pohti, kuinka tuntuu siltä, että on tapahtunut muutos kodeissa näkyvässä uskonnollisuudessa. Pellikka (2017, 153) kirjoittaa, että yhä harvemmin uskonnot kuuluvat perheiden jokapäiväiseen elämään. Ne eivät ole tavallinen keskustelun ja pohdinnan aihe, eikä

sen vuoksi voida olettaa lapsilla olevan riittävää kokemuspohjaa uskonosta oppimiseen. Pelkkä keskustelu ei kuitenkaan riitä, vaan on löydettävä muitakin tapoja katsomuskasvatukseen.

Myös Tervo-Niemelän (2016, 42-44) artikkeli tukee väitettä siitä, että uskonnollisuus Suomessa on vähentynyt tai ainakin muuttunut. Yhteiskunnan muuttuessa myös uskonnollisuus muuttuu. Nuorille ikäpolville juuri nyt on tyypillistä, että he tahtovat määrittää itse jumaluuden olemuksen. Ilmiö näkyy esimerkiksi nykypäivänä kirkoista eroamisena, kun uskonnollinen instituutio ei toimi tai opeta yksilön ajatusmaailmaan sopivalla tavalla. Se ei automaattisesti tarkoita, että uskonnollisuus on vähentynyt vaan itse asiassa uskonnollisuus on mukautunut perinteisestä uskonnollisuudesta suuntaan, jossa ymmärretään ja suvaitaan paremmin, kuinka kompleksi asia uskonto on.

Aineiston mukaan arvokeskustelu on ollut aiemmin selkeämpää, seesteisempää ja jopa yksinkertaista. Aiemmin katsomuskasvatus on ollut ensisijaisesti uskontokasvatusta. Seurakuntien kuukausittaiset ryhmävierailut, kirkkovierailut ja erityisesti joulukirkko ovat olleet normaaleja ja itsestään selviä toimintoja ryhmissä. Kertomuksissa mainitaan myös pyhäkoulu.

Seuraavassa katkelmassa kuvataan sitä, millaisia seurakunnan järjestämät hetket ovat yksiköissä yleisimmin olleet:

Aiheena oli milloin kalenterijuhlapyhiin liittyvä alustus raamatun kertomuksineen tai ystävytyteen liittyvä teema. Loppussa oli rukous ja hartaudessa laulettiin jokin hengellinen lastenlaulu.

Kertomukset välittävät kuvaa samalla kaavalla kulkeneista seurakunnan hetkistä. Seurakunnan hetkien uskonnollisen sisällön määrä on kertomusten mukaan vaihdellut vuodenajasta ja seurakunnan työntekijästä riippuen. Hetket ovat kuitenkin olleet nykyisten ohjeistusten valossa tunnustuksellista toimintaa.

8.2.2 Muutos viiden vuoden sisällä

Aineistosta on haastavaa erottaa täydellisesti, mitkä kertomusten osat kuvaavat vain muutosta viiden vuoden sisällä ja mitkä ennen viiden vuoden aikaväliä. Tein valinnan, että käsittelen viiden vuoden sisällä tapahtuneen muutoksen kohdalla aineistokohtia, joissa esiintyi muun muassa sanoja aiemmin ja sittemmin, viimeisten vuosien aikana, vielä tänäkin päivänä sekä nyt. Kohdat pystyttiin määrittellä viiden vuoden sisällä tapahtuneiksi myös konkreettisten vuosien mainitsemisen sekä uuteen varhaiskasvatussuunnitelmaan sekä muihin vastaaviin ilmiöihin viittaamisen avulla.

Seuraavassa kertomuskatkelmassa sen kirjoittanut lastentarhanopettaja koki, että tällainen muutos oli tapahtunut suunnilleen viiden vuoden siällä:

Aiemmin vahvan uskonnonopetuksen tilalle tuli jossain vaiheessa aika, jolloin vältettiin koko uskonnon ja katsomuksellisuuden aihepiiri – sittemmin todettiin, että asioista puhumattomuus ei opeta minkäänlaista keskustelun kulttuuria, ei rikasta lapsien maailmankuvaa eikä siten myös opeta erilaisista katsomuksista keskustelua vaan vahvistaa edelleen luterilaisuuden vallan arvomaailmassamme.

Aineistosta nousi esiin turhautuminen siihen, että muutoksen vuoksi ei uskallettu enää ottaa katsomuksellisia kysymyksiä rohkeasti puheeksi. Tämä muutos kulttuurissa on tapahtunut lähivuosina. Neljässä kertomuksessa viidestä löytyi tämänkaltaisia ajatuksia. Turhautumisen taso vaihtelee. Osassa kertomuksista koetaan, että samanlainen tilanne vallitsee edelleenkin alaa ja osa taas kokee, että tilanteesta on päästy jo eteenpäin laadukkaasta katsomuskasvatusta kohti.

Viimeisten vuosien aikana on tapahtunut selvä muutos. Suomalaisethan ovat Ruotsin ja Venäjänkin alaisuudessa jo historiankin vaikutuksesta kyykistyneet ja kumartaneet vuoroin kuningasta ja vuoroin tsaaria. Nyt pakolaisvirtojen vyöryessä Euroopan yli, suomalaiset hätääntyvät ja oma luottamus itseensä ja kulttuuriperintöön horjuu. Suomalaiset kyykkäävät.

Edellisessä katkelmassa tiivistetään Suomen historia eri hallitsijoiden alaisuudesta ja verrataan sitä lähivuosien tilanteeseen. Osassa kertomuksista lastentarhanopettajat kuvailivat samankaltaisia tunteita. Lähivuosien maahanmuuttoaalto on ravistellut tapoja ja käytänteitä alla sekä synnyttänyt paljon keskustelua. Siinä nähtiin sekä hyviä että huonoja puolia. Toisaalta keskustelu on aina hyvästä kehitykselle, mutta toisaalta vaarana on, että huonossa tapauksessa suomalainen kulttuuriperintö katoaa, jos siitä ei osata pitää kiinni.

Kaiken kaikkiaan katsomuskasvatus jää todella vähäiseksi päiväkodissa – vielä tänäkin päivänä. Ennen se ehkä oli kristinuskokasvatusta, nyt ei uskalleta oikeastaan tehdä mitään...

Tilannetta kuvaillaan kertomuksissa erilaisin ilmauksin. Niitä ovat esimerkiksi varovaisuus, joka mainittiin kahdessa kertomuksessa. Muita ilmaisuja ovat katsomuksellisten keskustelujen käymättömyys, karsiminen, välttäminen ja puhumattomuus. Edellisessä katkelmassa taas sanotaan suoraan, ettei uskalleta tehdä oikein mitään. Samalla kannalla on myös toinen kertomus. Katsomuskasvatuksen toteuttamista juuri nyt kuvataan myös sanalla kirjava.

Kertomuksista ei löytynyt suoria mainintoja vuoden 2014 Esiopetusuunnitelman perusteiden uudistamisen vaikutuksesta. Kertomuksista taas löytyi mainintoja varhaiskasvatussuunnitelman uudistamisesta johtuneista vaikutuksista koko varhaiskasvatuksen toteuttamiseen. Eräässä kertomuksessa esimerkiksi mainittiin, että syksyn 2017 jälkeen lapsen toimintaan osallistamisesta tai osallistumattomuudesta keskusteltiin vanhempien kanssa entistä vakavammin. Hän koki, että samaa oli tehty ennenkin ja kunnioitettu vanhempien päätöksiä, mutta nyt asian kanssa oltiin entistä tarkempia.

Ennen vahvassa asemassa ollut seurakunta reagoi varhaiskasvatussuunnitelmaan ja siitä nousseeseen keskusteluun uusimalla kirkkohallituksen ohjeet. Kahdessa kertomuksessa mainittiin, kuinka seurakunnan järjestämät tuokiot muuttuivat yleismaailmallisempaan suuntaan sisältäen enemmän esimerkiksi tunnetaitojen käsittelyä. Yhdessä kertomuksessa työntekijät olivat ottaneet yhteyttä seurakunnan edustajaan syksyllä 2017, kun edustaja oli lähestynyt heitä kirjeellä kysyen tulevien seurakunnan järjestämien tapaamisten sisällöistä. Silloin niin yksikön kuin seurakunnan työntekijät olivat olleet hämmentyneitä muutoksen äärellä.

Seurakuntien ja kuntien on hyvä laatia yhteistyösopimus siitä, millaista toimintaa ja vierailuja seurakunnan ja varhaiskasvatuksen ryhmien välillä tapahtuu. Yhteiskunnan varhaiskasvatus on uskonnollisesti sitouttamatonta, joten kunnilla on myös oikeus päättää siitä, millaista yhteistyö on. Kunnat voivat päättää halutessaan, ettei varhaiskasvatuksen toiminta-aikana järjestetä minkäänlaisia uskonnollisia tilaisuuksia. On kuitenkin mahdollista sopia, että kunnat voisivat tiedottaa toiminta-ajan ulkopuolisesta katsomuksellisesta toiminnasta. Kirkkohallitus ohjeistaa myös, että vaikka kasvattajat ovat vastuussa katsomuskasvatuksesta yksiköissään, koska sitä ei voi toteuttaa vain yksittäisissä yhden uskontokunnan järjestämissä tuoki-oissa, voivat seurakunnan työntekijät kuitenkin mentoroida kasvattajia kristillisen näkökulman esille tuonnissa. (Kirkkohallitus 2018.)

Edellisessä alaluvussa 7.2.1 Katsomuskasvatuksen ennen ja sen muutos pitkällä aikavälillä kirjoitin siitä, millaista yhteistyötä aikaisemmin on ollut evankelis-luterilaisen seurakunnan kanssa. Kahdessa kertomuksessa mainittiin, että aineiston keruun aikaan ryhmissä kävi edelleen seurakunnan edustaja kerran kuukaudessa. Muissa kertomuksissa ei tämänhetkistä tilannetta seurakunnan edustajan vierailujen toteutumisesta tai puuttumisesta koettu merkitykselliseksi mainita.

Seurakunnan työntekijän hartaushetki tai kirkkovierailu ovat sitouttavaksi uskonnon harjoittamiseksi nähtävää toimintaa, joka vaatii vanhemman luvan, mutta se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ne olisi lopetettava. Yhteistyö eri uskonnollisten ja katsomuksellisten tahojen kanssa on toimintaa rikastuttavaa. (Tast 2017, 19–20.) Katsomuskasvatus katsomuksien keskellä teoksen mukaan siis vierailut voivat edelleen jatkua, mutta jokainen yk-

sikkö, johtaja ja viime kädessä varhaiskasvatusjohtaja tekevät omat linjauksensa siitä, millaista yhteistyö seurakunnan kanssa on kyseisessä yksikössä tai kunnassa. Kertomuksista ei selvinnyt, oliko tutkimuksen teon hetkellä vielä minkäänlaisia yleisiä ohjeistuksia kunnan puolesta.

Kahdessa kertomuksessa kirjoitettiin myös siitä, millaisia vaihtoehtoja on käytetty niiden lasten kohdalla, jotka syystä tai toisesta eivät osallistu uskonnon harjoittamiseksi nähtävään toimintaan tai juhlaan. Esimerkkinä mainittiin kirjan kuuntelu. Opetushallituksen (2018b) mukaan vaihtoehdoisen toiminnan pitää olla mielekästä toimintaa, joka ei leimaa lasta. Kasvattajan tulee huomioida, etteivät käytännön järjestelyt vaaranna lasten yhdenvertaisuutta. (Opetushallitus 2018b.) Vaihtoehtoinen toiminta toteutetaan mahdollisimman samankaltaisesti lukuun ottamatta uskonnon harjoittamiseksi luokiteltavaa toimintaa (Opetushallitus 2018a). Ihanteellisessa tilanteessa siis aineistossa mainittu kirjan kuuntelu toimisi vaihtoehtona esimerkiksi raamatun kertomuksen kuuntelulle fyysisesti toisessa tilassa. Jos esimerkiksi seurakunnan tuokio painottuisi tunnetaitoihin, olisi se vaihtoehtoisessakin toiminnassa aiheena.

Aineiston mukaan nykyään on alettu puhua enemmän katsomussensitiivisyydestä. Eräs kertomuksista kuvailee, kuinka pikkuhiljaa alkaa näkyä ja kuulua puhe lapsikeskeisemmästä kasvatuksesta, joka on katsomussensitiivistä. Kertomuksen lastentarhanopettaja katsomussensitiivisyyttä siten, että kasvattajalla on herkkyys tunnistaa uskontojen ja katsomusten erilaisuudet sivuuttamatta niitä. Eri uskontoja, katsomuksia ja uskonnottomuutta ei myöskään aseteta arvojärjestykseen.

Myönteinen kohtaaminen, keskustelu ja tilan antaminen eri katsomuksille huoltajien, lasten ja työtovereiden kanssa on katsomussensitiivistä. Katsomussensitiivinen kasvattaja myös tiedostaa erilaiset katsomukset työyhteisön keskuudessa. On tärkeää, että omasta katsomuksesta poikkeavat ihmiset, olivat he sitten lapsia tai aikuisia, kohdattaisiin arvostavasti. (Lamminmäki-Vartia 2017, 150-151.) Lamminmäki-Vartian (2017, 150-151) kirjoitus tukee aineiston tarjoamaa selitystä katsomussensitiivisyydestä. Katsomussensitiivisyyden toteutumista ja sensitiivisen otteen yleisyyttä on hankala määritellä. Uskon, että kokemus sensitiivisyydestä on subjektiivista.

9 POHDINTA

Tutkimuksen viimeinen luku on jaettu kahteen osaan keskittyen tulosten pohjalta nousseisiin johtopäätöksiin ja pohdintoihin sekä opinnäytetyöprosessin yleiseen pohdintaan. Arvioin myös omaa ammatillista kasvuani opinnäytetyöprosessin aikana. Mielenkiintoisen aiheen vuoksi tutkimukseen liittyvää pohdintaa syntyi vaivattomasti ja monipuolisesti.

9.1 Tulosten pohjalta nousseita johtopäätöksiä ja pohdintaa

Aineisto vastasi riittävästi tutkimuskysymyksiin. Oletin, että muutosta katsomuskasvatuksen suhteen on tapahtunut ja tulokset tukivat oletusta. Myös pidemmällä aikavälillä muutosta oli tapahtunut. Olisin kuitenkin toivonut vielä konkreettisempia tapoja katsomuskasvatuksen toteuttamisesta, vaikka aineisto antoi jo hyviä esimerkkejä muun muassa eettisen kasvatuksen, tunnetaitojen ja katsomuskasvatuksen yhdistämisestä, keskustelun tärkeydestä sekä taide- ja kulttuurilähtöisten menetelmien kuten draaman käytöstä aiheiden käsittelyssä. Olisikin voinut olla hyvä ottaa tämä huomioon jo opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa ja kerätä aineistoa narratiivisen menetelmän lisäksi vaikkapa haastattelun avulla. Näin olisin saanut lisää aineistoa juuri niistä aiheista, jotka nousivat narratiivisella menetelmällä kerätystä aineistosta tai aiheista, joihin aineisto ei vastannut tarpeeksi laajasti. Toisaalta vastaava tutkimusasetelma olisi vaatinut pidemmän ajan opinnäytetyön tekemiseen.

Aineisto oli kohtuullisen yhteneväinen teorian kanssa. Osa vastauksista käsittelee muutosta ja katsomuskasvatuksen toteuttamista enemmän ammatillisesta ja puolueettomasta näkökulmasta, kun taas osassa näkyi enemmän lastentarhanopettajien oma katsomus. Kertomuksista kuitenkin välittyi kuitenkin se, että vastaajat vaikuttavat olevan tiedostavia kasvattajia. Lastentarhanopettajien kokemus esiopetuksesta näkyi kertomuksista erityisesti siksi, että eettinen kasvatus näytti olevan tuttu aihe suurimmalle osalle heistä.

Vaikuttaa myös siltä, että katsomuskasvatuksesta ei ole edelleenkään tarpeeksi teoriaa saatavilla ottaen huomioon, kuinka tuore asiakirja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 on. Katsomuskasvatus katsomuksien keskellä osoittautui erittäin hyväksi, ja osassa artikkeleista myös hyvin käytännönläheiseksi kirjaksi, jota voin opinnäytetyön tekijän sekä aiheesta muutenkin kiinnostuneen henkilön asemassa suositella lämpimästi. Vasun käyttöopas tarjosi myös hyviä käytännön vinkkejä kasvattajille.

Katsomuskasvatuksella on vaarana typistyä vain tapoja ja juhlaaperinteitä käsitteleväksi kokonaisuudeksi. Haasteena on myös, että vieraammat katsomukset saattavat pelkistyä varhaiskasvatuksessa esimerkiksi ”eksoottisiksi ruuiksi” tai ”rytmimusiikiksi”, jolloin ne suvaitsevaisuuden ja moninaisuuden sijasta voivat luoda kapeita ja leimaavia stereotypioita – jopa valtauskontomme evankelis-luterilaisuuden kohdalla. (Lamminmäki-Vartia & Kuusisto 2017, 147–148.) Aineiston koostavat kertomukset antoivat pääosin monipuolisen kuvan katsomuskasvatuksesta, mutta en voi olla miettimättä millaisia asenteita muilla kasvattajilla kentällä on omien kokemuksieni ja sosiaalisen median keskustelujen perusteella. Jääkö katsomuskasvatus heillä vain vuoden kiertoön liittyviä juhlia koskettavaksi toiminnaksi?

Ennen tutkimuksen aloittamista en odottanut tunnekasvatuksen nousevan näin suureen osaan, vaikka kirjallisuutta luettuani ja aineistoa lukiessani

ymmärsin, kuinka vahvasti se linkittyy katsomuskasvatukseen. Kulttuurikasvatuksen tiesin olevan jo ennen aineiston saamista olennainen asia. Sekä katsomus- ja monikulttuurisuuskasvatus käsittelevät pohjimmiltaan samaa asiaa eli erilaisuuden tunnistamista, ymmärtämistä ja kunnioittamista. Tunnekasvatus linkittyy kahteen muuhun kasvatuksen alueeseen siten, että tunnekasvatuksessa yritetään oppia tunnistamaan ja nimeämään itsessä ja muissa näkyviä tunteita. Tunnekasvatus auttaa ymmärtämään muita. Hyvät tunnetaidot luovat pohjan ystävätaitojen kehittymiselle. Ystävätaidotkin keskittyvät toisten kunnioittamiseen.

Kertomuksista tuli myös ilmi se, että yksiköiden, joista vastaukset tulivat, asiakaskunta koostui pääosin suomalaistaustaisista ja kristinuskoon kuuluvista perheistä. Vastaukset saattaisivat olla todella erilaisia, jos asiakaskunta olisi monikulttuurisempaa ja suurempi prosenttiosuus asiakasperheistä puhuisi äidinkielenään jotain muuta kuin suomea. Oli kuitenkin kiinnostavaa kuulla juuri tällaisista paikoista kertomukset. Katsomuskasvatusta kuuluu kuitenkin varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelman perusteella toteuttaa kaikissa yksiköissä ja ryhmissä. Alun perin suunnittelin, että olisin valinnut kaksi mahdollisimman erilaista yksikköä: toinen olisi sijainnut keskusta-alueella ja toinen sivukaupunkialueella. Olisin vertailut vastauksia keskenään, mutta luovuin ideasta, koska koin vertailun olevan liian epäluotettava menetelmä. Vertailu tuntui huonolta menetelmältä, koska opinnäytetyön laajuisesta aineistosta on vaikeaa saada selville, mikä riippuu esimerkiksi yksikön sijainnista tai suuresta määrästä monikulttuurisia asiakasperheitä ja mikä taas satunnaisista yksikkökohtaisista eroista asenteissa, kasvattajissa ynnä muussa.

Useat tutkimukset osoittavat, että naiset sitoutuvat uskuntoon miehiä syvemmin. Yleistetyesti naiset pitävät tärkeinä uskonnollista yhteisöä ja osallistuvat miehiä enemmän uskonnollisiin tilaisuuksiin sekä ovat arkisissa käytännöissä kuten rukouksissa tai hengellisten kirjojen lukemisessa aktiivisempia. Suomessa tilanne on tämä, mutta universaalisti löytyy paljon eroja, koska uskontoperinne ja yhteiskunnalliset olosuhteet vaikuttavat sukupuolen ohella sitoutuneisuuteen uskuntoon. Esimerkiksi yhteisöissä, joissa on muslimeita tai ortodoksijuutalaisia, miehet osallistuvat käytännössä enemmän uskonnollisiin tilaisuuksiin ja uskonnon harjoittamiseen. Yksittäisten uskonnollisten ja katsomuksellisten liikkeiden sisällä Suomesakin voi olla käytännössä hyvin erilainen suhde naisten ja miesten uskonnollisuuden tasossa – joissain liikkeissä naisten ja miesten välillä ei näy suuria eroja uskonnollisessa käyttäytymisessä ja ajattelussa. On kuitenkin osoitettu, että vanhemmat ikäluokat ovat uskonnollisempia kuin nykyään. Eniten uskonnollinen ryhmä Suomessa on vanhat naiset ja vähiten uskonnollinen taas nuoret miehet. (Mahlmäki 2018, 171–172.)

Mahlmäen (2018, 171–172) kirjoitus herättää pohtimaan, että miten se vaikuttaa lasten katsomuskasvatukseen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa, että enemmistö erityisesti varhaiskasvatuksen työntekijöistä on

naisia ja vakituinen henkilöstöön kuuluu paljon vanhempia naisia (Mahlamäki 2018, 171-172). Näkyykö se omissa tuloksissani? Niin voisin olettaa, mutta en voi olla varma tutkittavien sukupuolista aineistoni tiedoilla. Koin ettei se ollut tässä tutkimuksessa merkityksellistä, koska olin kiinnostunut heidän kertomuksistaan katsomuskasvatukseen liittyen enkä esimerkiksi heidän elämänkerroistaan, joka on yleisempi narratiivisen tutkimuksen menetelmä. Jälkeenpäin ajatellen olisin voinut lisätä muutaman taustatietokysymyksen.

Pohdin myös, millainen on katsomuskasvatuksen toteutuminen tulevaisuudessa, kun henkilöstössä työskentelee enemmän omaan sukupolveeni kuuluvia työntekijöitä ja suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle. Meillä on ollut monikulttuurisempi ja verrattain vähemmän uskonnollissävyytteisempi kasvuympäristö, vaikka evankelis-luterilaisuus edelleen vaikutti ja vaikuttaa nykyäänkin vahvasti Suomessa. Siten voisi olettaa, että nuorempi sukupolvi olisi katsomussensitiivisempi.

9.2 Pohdintaa tutkimusprosessista

Yksi syy valita katsomuskasvatus tutkimuksen aiheeksi oli ajankohtaisuus, kuten aiemmin opinnäytetyön alussa mainitsin. Tutkimustulosteni ja lukemieni artikkelien, tutkimusten sekä muun lähdemateriaalin perusteella katsomuskasvatus on edelleen vuoden 2018 lopussa hyvin ajankohtainen aihe, vaikei se saakaan aivan yhtä suurta mediahuomiota kuin aiheeseen tutustumisen aikaan. Aihe nousee varsinkin vuoden kiertoon liittyvien juhlien aikaan aina uudelleen esiin.

Pohdin tutkimuksen loppupuolella, että valitsinko liian haastavan tutkimusaiheen itselleni. Katsomuskasvatus herättää vahvoja tunteita ihmisissä. Siihen liittyvä teoria ja tietämys eivät ole yksiselitteisiä, aiheeseen liittyviä käsitteitä on paljon sekä ne ovat helposti sekoitettavissa keskenään. Katsomuksiin liittyvät kysymykset eivät ole aikuisillekaan helppoja, saati sitten lapsille. Olisiko ollut helpompaa valita vaikka taidekasvatus, joka on henkilökohtaisesti minua paljon kiinnostava aihe oman harrastuneisuuden takia? Toisaalta taidekasvatuksesta on tehty todella monia opinnäytetöitä eri koulutuksissa eikä katsomuskasvatus ole yhtä yleinen aihe. Valitsemalla katsomuskasvatuksen ja heittäytymällä epämukavuusalueelle opinkin paljon uutta.

Jatkotutkimusideoita syntyi tutkimuksen teon aikana monia. Samantapaisen narratiivisen tutkimuksen voisi toteuttaa yksikössä/yksiköissä, joissa enemmistö asiakasperheistä on monikulttuurisia ja eri uskontokuntiin kuuluvia. Myös molemmista tutkimuskysymyksistäni, katsomuskasvatuksen nykytilasta ja viiden viimeisen vuoden sisällä tapahtuneesta muutoksesta, voisi molemmista tehdä omat laajemmat tutkimukset erilaisilla menetelmillä. Puolistrukturoidulla haastattelulla saataisiin todennäköisesti kiinnostavia vastauksia. Mielenkiintoista olisi tietää myös lastenhoitajien ase-

massa toimivien työntekijöiden kokemuksia. He eivät ole ryhmän pedagogisia vastuuhenkilöitä, mutta toteuttavat katsomuskasvatusta arjen tilanteissa sekä tuokioissa siinä missä lastentarhanopettajatkin, joten heiltäkin löytyisi varmasti kiinnostavia kokemuksia asiasta. Katsomussensitiivisyyden ja kasvattajien asenteiden tutkiminen olisi myös hyvä aihe tutkimukselle.

Opinnäytetyön tekoprosessin aikana opin lisää tieteestä ja tieteellisistä teksteistä. Käytin teoriapohjana erilaisia teoksia, joiden tieteellinen painotus oli esimerkiksi kasvatustieteissä ja sosiologiassa. Eri tieteenalat painottavat keskenään erilaisia asioita. Tutkijan tulee olla valmis kyseenalaistamaan niin teoriaa kuin omat päätelmänsä keräämästään aineistosta. Ymmärsin paremmin, kuinka samalla puutteellista, mutta kuitenkin toisesta näkökulmasta tarkastellen arvokasta tietoa kvalitatiivinen tutkimus tuottaa. Suomalainen varhaiskasvatus ja koulutusjärjestelmä sekä niiden historia on mielenkiintoinen ja uniikki kokonaisuus, joka kehittyy koko ajan. Sitä on tärkeä tutkia ja dokumentoida, että niin nykyiset ja tulevat sukupolvet saavat lisää ymmärrystä esimerkiksi tässä opinnäytetyössä käsitellystä katsomuskasvatuksesta.

Kiinnostukseni aihetta kohtaan kasvoi työtä tehdessäni. Asiaan olisi hyvä perehtyä lisää. Olen ollut aina kiinnostunut erilaisista katsomuksista ja uskonnoista, mutta olisi kiinnostavaa syventyä aiheisiin vielä paremmin, erityisesti varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Myös tunnetaidot yllättävästi herättivät kiinnostukseni. Opinnäytetyön tekeminen avasi silmäni sille, kuinka paljon opittavaa minulla on varhaiskasvatuksesta ja kuinka oppimisprosessi tulee jatkumaan läpi työelämän.

Opinnäytetyön tekeminen ei sujunut niin helposti kuin olin kuvitellut ja toivonut. Tunteeni sitä kohtaan vaihtelivat paljon. Kuten myös aiemmin luvussa 6.2.3 Eettisyyden tarkastelu totesin, olisi ollut ihanteellisempaa, että tutkimusprosessi olisi ollut yhtenäisempi ja olisin itse osallistunut enemmän esimerkiksi opinnäytetyön ohjausryhmiin. Varsinkin, kun tein opinnäytetyötä yksin, huomaisin kuinka arvokasta ja työtä eteenpäin saatavaa palautetta sain opponoinnista ja opiskelutovereiden vinkeistä. Vastavia tuen muotoja olisi voinut hyödyntää enemmänkin kuin minimimäärän. Minun onkin tulevaisuudessa hyvä muistaa yhteisön merkitys - kaikesta ei tarvitse selvitä yksin. Varhaiskasvatus on vahvasti tiimityötä.

Näyttää siltä, että katsomuskasvatukseen ei ole eikä myöskään tule olemaan yksiselitteistä ja jokaiseen ryhmään sopivaa toimintamallia. Jokainen ryhmä on erilainen. Todennäköisesti katsomuskasvatus tulee elämään jatkuvassa muutoksessa. Vaikka katsomuskasvatus on uskonnollisesti sitouttamaton, ei se tarkoita, etteikö uskontoihin, katsomuksiin ja etiikkaan liittyvistä kysymyksistä voisi keskustella. Keskustelu vaikenemisen sijaan niin lapsiryhmissä, työtovereiden kesken ja lasten huoltajien kanssa sekä toisten kunnioitus ovat tärkeimmät keinot hyvän katsomuskasvatuksen toteuttamisessa.

LÄHTEET

- Ahonen, L. (2017a). *Haastavat kasvatustilanteet*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ahonen, L. (2017b). *Vasun käyttöopas*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Eerola-Pennanen, P. (2017). Kulttuurinen moninaisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 236–249.
- Estola, E. (2009). Varhaiskasvatus lastentarhanopettajan silmin – narratiivis-elämäkerrallinen tutkimus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa I. Ruoppila, E. Hujala, K. Karila, J. Kinos, P. Niiranen & M. Ojala (toim.) *Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä*. Jyväskylä: ATENA kustannus. 131–148.
- Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. (2016). *Mun ja sun juttu!* Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Lasten keskus
- Halme, L. (2008). *Uskonto ja kasvatus vuorovaikutuksessa*. Helsinki: Lasten keskus.
- Heikka, M. (2014). *Vapaina ja tasavertaisina – Ihmisoikeudet uskontojen näkökulmasta*. Helsinki: Kirjapaja.
- Helki, E. (2017). *Helsingiläisten lastentarhanopettajien käsityksiä varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksesta ja sen toteuttamisesta*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustiede. Helsingin yliopisto. Haettu 22.10.2018 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201712196014>
- Helsingin yliopisto. (n.d.). Arto Kallioniemi. Tutkijat. Haettu 22.11.2018 osoitteesta [https://tuhat.helsinki.fi/portal/fi/persons/arto-kallioniemi\(efd8af7a-60dd-4675-aa1b-c26d65b8a834\).html](https://tuhat.helsinki.fi/portal/fi/persons/arto-kallioniemi(efd8af7a-60dd-4675-aa1b-c26d65b8a834).html)
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (1997). *Tutki ja Kirjoita*. Helsinki: Tammi
- Hujala, E., Valpas, A., Roos, P. & Vlasov, J. (2016). *The Success Story of Finnish Early Childhood Education*. Nokia: Vertikal Oy.
- Härkönen, U. (2003). *Mitä termit varhaiskasvatus ja esiopetus tarkoittavat?* Joensuu: Joensuun Yliopisto.
- Ihmisoikeusliitto. (2010). Uskonnonopetus ja ihmisoikeudet. Haettu 20.10.2018 osoitteesta https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Uskonnonopetus_ja_ihmisoikeudet_IOL_2010.pdf

Ihmisoikeusliitto. (2018). YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Haettu 1.11.2018 osoitteesta <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>

InfoFinland.fi. (2018). Kulttuurit ja uskonnot Suomessa. Tietoa Suomesta. Haettu 22.11.2018 osoitteesta <https://www.infofinland.fi/fi/tietoa-suomesta/perustietoa-suomesta/kulttuurit-ja-uskonnot-suomessa>

Jamisto, A. (2007). Pienryhmäuskontojen opetus Suomessa ennen ja nyt. Teoksessa T. Sakaranaho & Jamisto (toim.) *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 31–41.

Kallioniemi, A. (2015). Koulun juhlakulttuuri moninaistuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa M. Ubani, S. Poulter & A. Kallioniemi (toim.) *Uskonto lapsuuden kulttuureissa*. Helsinki: Lasten keskus. 208–288.

Kirkkohallitus. (2018). Kumppanuuden korit ja Vasu2017. Kasvatus. Sakasti. Haettu 20.10.2018 osoitteesta <http://sakasti.evl.fi/kumppanuuden-korit>

Kyyrö, J. (2018). Kansalaisuskonto. Teoksessa K. Ketola, T. Martikainen & T. Taira (toim.) *Uskontososiologia*. Turku: Eetos 2018, 63–75.

Laakso, R. (2018). *Yhteiskunta muuttuu, muuttuuko katsomuskasvatus? – Turkulaisten päiväkotityöntekijöiden käsityksiä katsomuskasvatuksesta*. Pro gradu -tutkielma. Uskontotiede. Turun yliopisto. Haettu 12.11.2018 osoitteesta https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/145483/Laakso_Reeta_progradu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lamminmäki-Vartia, S. & Kuusisto, A. (2017). Katsomustietoisuus varhaiskasvatuksen ammatillisuuden ytimessä. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, Pulkkinen, H. & I. Tahvanainen (toim.) *Katsomuskasvatus katsomuksien keskellä*. Helsinki: Lasten keskus, 130–161.

Mahlamäki, T. (2018). Uskonto ja sukupuoli. Teoksessa K. Ketola, T. Martikainen & T. Taira (toim.) *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 165–176.

Opetushallitus. (n.d.a). Esiopetus. Haettu 10.10.2018 osoitteesta https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/esiopetus/esiopetuksen-toeuttaminen

Opetushallitus. (n.d.b). Varhaiskasvatus. Haettu 10.10.2018 osoitteesta https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus

Opetushallitus. (2014). Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Haettu 10.10.2018 osoitteesta https://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus. (2016). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Haettu 10.10.2018 osoitteesta http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Opetushallitus. (2018a). Ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa. Haettu 10.10.2018 osoitteesta http://www.oph.fi/download/189008_Ohje_varhaiskasvatuksen_katsomuskasvatuksen_toteuttamisesta_ja_uskonnollisis.pdf

Opetushallitus. (2018b). Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäntutkimustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa. Haettu 10.10.2018 osoitteesta https://www.oph.fi/download/189009_Ohje_perusopetuksen_uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_seka_esiopetuksen_katso.pdf

Paavola, H. & Talib, M-T. (2010). *Kulttuurinen moninaisuus päiväkodeissa ja kouluissa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pellikka, I. (2017). Katse katsomuskasvatukseen. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 236–249.

Poulter, S, Riitaoja, A-L & Kuusisto A. (2015). 'Toisin silmin': Lapsi ja monikatsomuksellisten kasvatuskulttuurien rakentuminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa M. Ubani, S. Poulter & A. Kallioniemi (toim.) *Uskonto lapsuuden kulttuureissa*. Helsinki: Lasten keskus, 95–126.

Poulter, S & Kuusisto, A. (2017). Katsomuskasvatus on myös päiväkodin tehtävä. *Aamulehti*. 17.10.2017, B. Haettu 4.5.2018 osoitteesta <http://hdl.handle.net/10138/225922>

Rajalin, H. (2017). Uskontodialogi osana varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, Pulkinen, H. & I. Tahvanainen (toim.) *Katsomuskasvatus katsomuksien keskellä*. Helsinki: Lasten keskus, 217–221.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko (2018). Seurakunnat tilastoivat tietoaan. Tilastotietoa. Tietoa kirkosta. Haettu 2.5.2018 osoitteesta <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/tilastotietoa>

Syrjälä, L. (2015). Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1*. Jyväskylä: PS-kustannus, 257–270.

Taira, T. (2018). Ateismi, uskonnottomuus ja uskontokritiikki. Teoksessa K. Ketola, T. Martikainen & T. Taira (toim.) *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 125–138.

Tast, S. (2017). Lähtökohtia katsomuskasvatukseen. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, Pulkkinen, H. & I. Tahvanainen (toim.) *Katsomuskasvatus katsomuksien keskellä*. Helsinki: Lasten keskus, 12–21.

Tervo-Niemelä, K. (2016). Sukupolvien muutos, usko ja jumalanpalveluskemus. Teoksessa J. Salminen (toim.) *Miten Suomi uskoo?* Helsinki: Suomen Teologinen Kirjallisuusseura, 27–47.

Tervo-Niemelä, K. (2018). Ikä ja sukupolvivaikutteet uskonnollisuudessa. Teoksessa K. Ketola, T. Martikainen & T. Taira (toim.) *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 141–152.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2003). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Tammi.

Unicef (n.d.). Yleissopimus lasten oikeuksista. Haettu 10.10 osoitteesta <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Varhaiskasvatuslaki 2018/1, Haettu 10.10 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidp445924928>

Verso. (n.d.). Miniverso. Haettu 11.10 osoitteesta <http://www.sovittelu.com/vertaissovittelu/index.php?id=MINIVERSO>

Ylikoski, E. (2017). Uskonottomuus Suomessa. Teoksessa R. Illman, K. Ketola, R. Latvio & J. Sohlberg (toim.) *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Kuopio: Kirkon tutkimuskeskus, 159–169.

SAATEKIRJE LASTENTARHANOPETTAJILLE

Hei! Olen Rosa Latva-Koivisto, sosionomiopiskelija Hämeen ammattikorkeakoulusta ja teen opinnäytetyötä aiheenani katsomuskasvatus. Pyydänkin teitä lastentarhanopettajia kirjoittamaan aiheesta:

Miten katsomuskasvatusta toteutetaan nykyään ja miten se on muuttunut viimeisten viiden vuoden aikana?

Kerro myös, jos koet ettei katsomuskasvatus ole muuttunut millään tavalla viimeisen viiden vuoden aikana ja miksi muutosta ei ole tapahtunut!

Tutkimus toteutetaan anonyymisti eikä yksiköiden tai kaupungin nimiä tule näkyviin. Kertomuksenne käsitellään luottamuksellisesti ja niitä käytetään vain opinnäytetyössäni. Kirjoittakaa vastauksenne erilliselle konseptipaperille. Toiveena olisi saada vähintään sivu tekstiä. Enimmäismäärää ei ole määritelty. Sulkekaa nimettömät kirjoituksenne kuoreen ja palauttakaa kuoret postissa.

Kiitos vastauksista jo etukäteen!

Rosa Latva-Koivisto
Sosionomiopiskelija
Hämeen ammattikorkeakoulu
rosa.latva-koivisto@student.hamk.fi

KÄSITEKARTTA SISÄLLÖNANALYYSIN MUODOSTUMISESTA

